

304194

LIBANON

ZSIDÓ TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF: Balassa József új könyvéhez
WALDAPFEL IMRE: Midras-idézet történeti romantikánkban

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

KOHN ZOLTÁN: A prófétizmus Ignaz Ziegler szemléletében
GRÓZINGER M. JÓZSEF: Kant etikája és Mendelssohn Phädonja
ZSOLDOS JENŐ: Bibliái képek Fáy András műveiben

KÖNYVEK:

SZEGŐ ENDRE: Raffy Ádám: Heródes
KARDOS PÁL: Zsolt Béla: Kakasviadal
ZSOLDOS JENŐ: Alexander Bernát: Nagy emberek
Turóczy-Trostler József: Nyúl éneke
FENYVESI ANDOR: Goitein Zsolt: Történelmi monizmus
HAHN ISTVÁN: Trencsényi-Waldapfel Imre: Christophorus

KISEBB BIRÁLATOK:

Ararát Évkönyv (—ó) — Évkönyv (—s) — Goldberger Márk: A testi és lelki alkat befolyása a gyermek idegéletére (G. M. J.) — Egyház és társadalom a fajelméletről (jbe).

FOLYÓIRATSZEMLE

IV. ÉVFOLYAM I. SZÁM

1939. JAN.—FEBR.

BUDAPEST

LIBANON

ZSIDÓ TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Szerkesztik

GRÓZINGER M. JÓZSEF KOHN ZOLTÁN
ZSOLDOS JENŐ

MEGJELENIK ÉVENTE HAT SZÁMBAN

Szerkesztőség:

BUDAPEST, VII., WESSELÉNYI - UTCA 71

Kiadóhivatal:

Dr. Bendetz és Társa könyvesbolt és tudományos antiquárium
Budapest, VI., Andrásy-ut 15. Telefon: 1-280-27.

ELŐFIZETÉSI DIJ ÉVI 5 PENGŐ.

EGYES SZÁM ÁRA: 1 P.

Hirdetési árak: Egész oldal 24 P., félooldal 12 P., negyedoldal 6 P.

Előfizetni a kiadóhivatalban vagy a Magyar Általános Hitelbank Andrásy-
úti fiókja 39.741 sz. csekk számláján lehet. (A magánközlemények helyén
feltüntetendő: Libanon.)

Minden cikkért szerzője felel.

Felelős szerkesztő: Zsoldos Jenő.

Felelős kiadó: Kohn Zoltán

LIBANON

ZSIDÓ TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:

GRÓZINGER M. JÓZSEF

KOHN ZOLTÁN

ZSOLDOS JENŐ

1939

NEGYEDIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST

TARTALOM

Tanulmányok, cikkek

<i>Hevesi Simon</i> : Gyóni Géza és ódája Kiss Józsefhez	—	—	—	—	—	—	—	—	17
<i>Keszi Imre</i> : Az asszimiláció kora a magyar irodalomban	—	—	—	—	—	—	—	—	23
<i>Turóczy-Trostler József</i> : Balassa József új könyvéhez	—	—	—	—	—	—	—	—	1
<i>Waldapfel Imre</i> : Midrás-idézetek történeti romantikánkban	—	—	—	—	—	—	—	—	2
<i>Weisz I. György</i> : Barokk a zsidó irodalomban	—	—	—	—	—	—	—	—	19

Kisebb közlemények

<i>Grózinger M. József</i> : Kant etikája és Mendelssohn Phädonja	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Waldapfel János pedagógiai elmélkedései	—	—	—	—	—	—	—	—	31
<i>Kecskeméti István</i> : A zene hatása a vallásos érzületre	—	—	—	—	—	—	—	—	30
<i>Knöpfler László</i> : Zsidó etikai gondolatok egy finn drámában	—	—	—	—	—	—	—	—	27
<i>Kohn Zoltán</i> : A profétizmus Ignaz Ziegler szemléletében	—	—	—	—	—	—	—	—	7
<i>Zsoldos Jenő</i> : Bibliai képek Fáy András műveiben	—	—	—	—	—	—	—	—	4

Könyvek

Alexander Bernát: Nagy emberek. <i>Zsoldos Jenő</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	9
Goiten Zsolt: Történelmi monizmus. <i>Fenyvesi Andor</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	13
Hajnal Gábor: Nem istenekkel, önmagaddal. <i>Kardos László</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	36
Kozcsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába. <i>Zsoldos Jenő</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	38
Lengyel Béla: Nietzsche utókora. <i>Kohn Zoltán</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	37
Németh László: Alsóvárosi búcsú. <i>Keszi Imre</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	35
Raffy Ádám: Herodes. <i>Szegő Endre</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	10
Riedl Frigyes: Kölcsey Ferenc. <i>Zsoldos Jenő</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	34
Stein M.: Dath vedaath. <i>Grózinger M. József</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	36
Sziráki Márton: Dalok. <i>Keszi Imre</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	37
Waldapfel Imre: Christophorus. <i>Hahn István</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	14
Turóczy-Trostler József: Nyúl éneke. <i>Zsoldos Jenő</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	12
Zsolt Béla: Kakasviadal. <i>Kardos Pál</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	11

Kisebb bírálatok

Ararat Évkönyv. (—ő)	—	—	—	—	—	—	—	—	15
Goldberger Márk: A testi és lelki alkat. <i>G. M. J.</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	16
Évkönyv. (—s)	—	—	—	—	—	—	—	—	16
Egyház és társadalom a fajelméletéről. <i>(jbe)</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	16
Igazságot a felvidéki zsidóságnak. <i>Kohn Zoltán</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	39
Ítéletek. <i>Zs. J.</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	16
Masson-Qursel, Paul: La philosophie les Orient <i>G. M. J.</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	39
Stein Artur: A zsidók köz- és magánjoga Magyarországon <i>Grünwald Fülöp</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	39

Folyóiratszemle

Magyar (<i>Zsoldos Jenő</i>)	40
Héber (<i>Grózinger M. József</i>)	I. sz. 3. fedőlap,
Angol (<i>Goldberger György</i>)	I. sz. 3. fedőlap,
Olasz (<i>B. Adorján Klára</i>)	I. sz. 3. fedőlap.
Német (<i>Gedő Simon</i>)	40

A Libanon dolgozótársai 1939-ben

B. Adorján Klára	Hahn István	Kohn Zoltán
Fenyvesi Andor	Hevesi Simon	Szegő Endre
Gedő Simon	Kardos László	Turóczi-Trostler József
Goldberger György	Kardos Pál	Waldapfel Imre
Grózinger M. József	Kecskeméti István	Weisz J. György
Grünwald Fülöp	Keszi Imre	Zsoldos Jenő
	Knöpfler László	

Balassa József új könyvéhez

Az igazi szintézisek úgy keletkeznek, ahogyan Balassa József új könyve, „A nyelvek élete”: nem külső beavatkozásra, véletlenül, hanem lassú érés, természetes, szerves folyamat eredményeként. Ez a folyamat közös mederben halad Balassa eddigi tudományos működésével, amelynek emberi-érzületi tartalma és tárgyi értékei most könyvvé összegeződtek.

Balassa abban a szerencsés helyzetben volt, hogy mozzanatról mozzanatra végigélhette az európai nyelvudomány utolsó nagy fejezetét, a klasszikus pozitívizmuson és szociológiai, élettani, lélektani, néplélektani alakváltozatain kezdve az újabb művelődéstörténeti, a legújabb idealista és létfilozófiai, irracionális fordulatig, hogy neki magának cselekvő része lehetett a modern magyar nyelvészet kiépítésében és rendszerezésében. Magyar nyelvtörténet, hangtan, nyelvjáráskutatás, nyelvújítás — csupa olyan terület, ahol Balassa tette meg az első kezdeményező lépést vagy legalább is segített megvilágítani egy sereg fontos kérdést. Humanizmusa, a germán és román nyelvterület egészét átfogó egyetemessége, szociológiai és lélektani érdeklődése egy minden irányban fogékony prespektívizmussal ruházta fel szemléletét, amelynek forrásai között ott látni az elméletet, irodalmat, gyermeknyelvet és népnyelvet, beszélt és irodalmi nyelvet. Emellett az olyan kisebb körök vagy kérdések is foglalkoztatták, amilyenek a tolvajnyelv, szóvesztés, nyelvromlás és nyelvújulás. Egyszemélyben egyesíti a tudóst és kutatót. Mint írónak és a legrégebb magyar nyelvészeti folyóirat szerkesztőjének évek óta irányító szerepe volt a nyelvvédelem és nyelvhelyesség körül folyó vitákban. Magatartására talán legjellemzőbb a fogalmak feltétlen tisztázásának, a lényeges tények felismerésének megfontolt, higgadt szenvedélve, a szigorú „logicitás”, a Grimm-féle „Andacht zum Kleinen”, amely azonban mindvégig tudatában van a nagyobb és mélyebb összefüggéseknek. Mindez a legkövekezetesebb módon érvényesül tankönyveiben, tanulmányaiban, kiadványaiban, összefoglaló műveiben.

„A nyelvek élete”-ben az „osztatlan” Balassa tükröződik múltat és jelent egybelátó egyetemességével és perspektívizmussával. A könyv tárgya a nyelv, a szó legtágabb és legszűkebb, legelvontabb s legkonkrétebb értelmezésében: egyfelől áttekinthető fogalmi rendszer, másfelől emberiséghez és népekhez, népekhez és egyénekhez, korokhoz és földraizi határokhoz kötött, testi és lelki, személyi és személyfeletti tényezőktől meghatározott tevékenység, gazdagodás és szegényedés között hullámzó, teremtő fejlődés: elemeiben elszigetelhető biológiai egész; megörökített, de minden pillanatban és helyzetben megszólaltatható, időszerűsíthető múlt:

nemzeti etikák, izlésváltozások érzékeny tükre, a népek érzelmi életének, kultúrkörök érintkezésének versenyének, kölcsönhatásának és egyezményeinek emléke.

Balassa perspektivizmusa lehetővé teszi a kultúrtörténeti és leíró, szociológiai, fejlődés- és nyelvlélektani szempontok termékeny, közös alkalmazását, más szóval: a nyelv jelenségeinek több irányú megvilágítását. A kérdések, helyzetek természetéhez képest hol az egyik, hol a másik szempont bizonyul célravezetőbbnek. Az alapelvek s néhány viszonyfogalom (nyelv és írás; nyelv és gondolkodás; nyelv és társadalom; nyelv és logika) tisztázása után megismerkedünk a szavak életével, elemi és bonyolultabb funkcióival, formai és tartalmi változásaival, esztétikai és érzelmi velejáráóival, értékével, jelentésük kialakulásával és differenciálódásával, a szókincs gyarapodásával, az argóval, a tolvaj- és keveréknyelvekkel, a szavak művelődési vonatkozásaival, harcával stb., a nyelv szerkezetével, a nyelvtani kategóriák szerepével. Külön fejezet foglalkozik a „beszéd fejlődésével az egyénben“, a nyelv történeti változásával s a változás okaival (itt kap helyet a nyelvtudomány történetének rövid vázлата), a világ nyelveivel, a nyelvek osztályozásával, „karakterológiá“-jával és rokonsági viszonyaival, a nyelvtanulás elméletével és gyakorlati módszereivel. Egy pillanatig sem állunk léghíjas térben. A könyv, úgy amint van, a maga egészében és minden részletében, „megélt“ és élő tudomány, egyúttal kitünő bevezetés a nyelvtudományi gondolkodás szellemébe és logikájába. Tárgyilagossága mögött elejétől végig ott érezni a nyelv szemlélet és humanizmus örököségét, amelyet egyhelyütt nyílt vallomás is igazol:

„A művészetben *Ars una, species mille*; a nyelvek között is a *species mille*, az ezerfajta fölött van egy *ars una*, egy nyelv, amelyet minden jóakarátú ember megért: az emberszeretet nyelve“.

Turóczi-Trostler József

Midras-idézet történeti romantikánkban

Peretsenyi Nagy László, a Dugonics András *Etelkájának* közvetlen hatása alatt álló történeti epika egyik legtermékenyebb képviselője, 1802-ben megjelent *Szakadár esthonnyai fejedelem bujdosása* c. munkájában Vergilius *Aeneis*ének Dido-epizódját utánozza a vitézi kalandra induló Szakadár elhagyott mátkájának, Guggának a panaszában. Miután a hősnő az *Aeneis*beli „Anna soror“ szerepét vállaló Zombra előtt kisírta magát, s a várfokról elküldte átkait Szakadár hajója után, házi kápolnájába tért imádkozni, s Szakadár ösének, a középkori krónikás hagyomány által is a magyarok-öse gyanánt emlegetett Nimrodnak a sisakját találja az oltáron. Gugga „perbe száll“ az ősi ereklyével:

Te! kivel fedetett ama vadász teste,
Kinek Ur Várában Tháre képet feste;
A ki a Világon első hatalmas vólt,
Mihent Babilontól a sok nép el-oszólt.

Kitől a' Norvégi Óriások lettek,
'S vándorlások után a' Lappok születtek;
Oh Nimrod a' bárkás Nőé ivadékja!
Hát ilyen hitetlen Unokád szándékja?
Egy terhes menyedre kérlek tekints alá!
Ha sisakod ingyen házom nem foglalá:
Vagy férjem ne légyen, vagy ha pedig léssen,
Itthon maradjon ő; mit jár a szélvészen?

Nimrodot hős vadásznak mondja a Biblia is, s az idézett soroknak az a kitétele: „a' ki a' Világon első hatalmas volt“, meg-
lehetősen pontosan adja vissza Genesis X. 8. versének második felét, ugyanazt, amelyet pl. Thúróczi krónikája is idézett Nemroth-
tal mint Hunor és Magyar atyjával kapcsolatban: *Ipse cepit esse potens in terra*. De honnan vette a magyar versszerző a zsidó Ábrahám-legendának azt a mozzanatát, mely Ábrahám atyját, Terachot, mint bálványkészítőt hozza Nimroddal kapcsolatba? Mert, ha Tháre, azaz Terach, „képet feste“ Nimródnak, a régi magyar nyelv ismerői számára ez egészen világosan kimondja, hogy „festett képet“, azaz bálványt készített neki. Peretsenyi, ki Dugonics módján tudományos értékű rekonstrukciónak tekintette rendszertelen olvasottsága és szabadjára hagyott képzelete különös és szabálytalan arányú keverékeit, ezúttal is lábjegyzetben (25. l. 22. jegyzet) hivatkozik forrására: „Nimrod, hajdoni magyar Ósseink' ükje, a' *Szent Irás bizonyítja*: leg-első hatalommal bírt, és Chaldeai Ur vagy Or városában lakott, és nagy vadász volt, egész Assiriát, Sirtiát, Fenitziát hatalmában tartván; *Tháre Ábrahámnak atya neki faragott, és irott képeket tsinált: mellyeket Ábrahám le rontván, egy legnagyobb képnek a' kezébe páltzát tett, mintha az a' többit le-verte volna; ezt írja a' Beresit Könyv*.“ „Beresit Könyve“ alatt itt természetesen nem Mózes I. könyvét kell értenünk — hiszen a Genesis adatait Nimrodra vonatkozólag mint a Szent Irás bizonyítékait hozza fel Peretsenyi —, hanem a bibliai könyv epikai hézagait bőséges fantáziával kiegészítő *Beresit Rabba c.* midras-gyűjteményt. Ebben, Gen. XI. 28.-hoz fűzve, valóban meg is találjuk a bálványok tehetetlenségét szellemes fordulattal példázó legendát Ábrahámnak bálvány-készítő atya úr- kaszdimi házában végbevitt bálványrombolásáról: Ábrahám Therach távollétében bottal törte össze atya bálványait, majd a legnagyobb bálvány kezébe helyezte a botot, s hazatérő atyjának azt a magyarázatot adta, hogy a bálványok összevesztek az áldozati étel felett s a legnagyobbik agyonverte a többit. Mikor ezt, a bálványok tehetetlenségét ismerve, Therach nem hiszi el, diadalmasan mutat rá Ábrahám a bálványimádás abszurdumára: „Hát nem hallják füleid, amit szád mond?“ Mire Therach fogta Ábrahámot, és átadta Nimrodnak, a bálványokat hatalmi szóval megvédeni kész zszarnoknak.

Igy vesz részt ezúttal a magyarok és lappok rokonságát demonstráló Sajnovics tudományos eredményeivel, a magyarokkal régi hagyomány alapján azonosított skythákra vonatkozó ókori etnográfiai tudósításokkal, a délibábos kombinációkra alkalmas adó

szentírási idézetekkel, és mindenek felett Dugonics módszerével karöltve: a midras egy eleme is a magyar őskor romantikus rekonstrukciójában. Peretsenyi midras-idézete 1802-ből bizonyára a zsidó hagyományos irodalom közvetlen hatásának egyik legrégebb és mindenesetre egyik legérdekesebb helyzetű emléke a magyar világi irodalomban. A német-irodalomba egyébként a Peretsenyi által idézett legendát Herder vezette be, mintegy húsz esztendővel korábban.¹⁾

¹⁾ Először a *Teutscher Merkur* 1781. évi kötetében, majd 1787-ben a *Zerstreute Blätter* harmadik gyűjteményében. L. *Herders Sämmtliche Werke*, Herausgegeben v. B. Suphan. XXVI. Bd. 335, 1

Waldapfel Imre

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A profétizmus Ignaz Ziegler szemléletében

A zsidó profétizmus problémája oly kimeríthetetlen, gazdag forrása a tudományos és népszerű szemlélődésnek, hogy semmi csodálatosat nem találunk abban, ha Ignaz Ziegler, ez a nagykulturájú, művelt zsidó pap annyi sok kísérlet után, ami őt megelőzte, éppen mai napság menekül a zsidó profétizmushoz és egy új könyvében tesz kísérletet arra, hogy népszerűen, a nagyközönségnek szánva mondja el e problémáról azt, ami tulajdonképpen elmondhatatlan, egyetlen és egyszerű megnyilatkozása volt a zsidó szellem életének. (Ignaz Ziegler: *Ein Volksbuch über die Propheten Israels*, J. Kittels Vlg. Mähr—Ostrau 1938. Talán éppen az időpont ihlette meg Zieglert. A zsidóság mai nagy anyagi és szellemi összeomlása, a vérzivataros jelen, melynek zátonyai között parttalanul hanyódik a proféták népe: a zsidóság. Igaz ugyan, hogy érdekes és szép lírai bevezetőjének végén, ebben a hangulatos multba-felejtkezésben azt mondja, hogy a profétái könyvek margójára írt széljegyzetei spontán, határozott cél nélkül íródtak, lassan-lassan prédikációiban értek, erjedtek, teljesedtek egy egész könyvet megtöltő kerek írássá. Mégis úgy érezzük, hogy most 1938-ban kellett, hogy napvilágot lássanak Zieglernek a profétizmusra vonatkozó megfigyelései, amelyek — miként bevezetőjében egy kicsit apatikusan mondja — könnyen magasztosulhatnak papi és írói munkásságának hattyudalává, búcsúhimmuszává mindannak, ami az ő tisztult világképében szellem, erkölcs, profétái ideál volt. Bár egyáltalán nincs polemikus célzata a könyvnek és sehohsem érzik a bevezetőn túl alanyi állásfoglalás, apologetikus célzat, vád vagy szembefordulás a ma anyagelvű, pozitívista életszemléletével szemben, mégis önkéntelenül adódik az összehasonlítás, a szembeállítás a proféták megálmodott ideális szellem- és erkölcs-világa és a ma szellemtelen és erkölcstelen életképe között.

Az, amit Ziegler a könyvében tesz, nem egyéb, mint a profétizmus szellemiségének minden tudományos filológiától mentes közérthető, világos képmű, összefüggő egészben és áttekinthető rendszerben való feloldása. Azonban ez a művelet mégsem rideg tudományos analízis: szervesen részekre való bomlás és bomlasztás, elemekre való osztás és osztódás, hanem nemes értelemben vett tudománytalan, de ugyanakkor színes eleven élő, hangulatos szintézis: összeforrasztás, kerek egészé váló alakítása a profétizmusnak mint több évszázados koronként változó, alakuló és elhatárolható, de azért

A profétizmus I. Ziegler szemléletében.

egymásból folyó és egymásba ömlő egységes szellemi áradásnak. Tehát egy bizonyos fajta átértékelése ez a zsidó szellem folyamatának, melynek lényege az a küzdelem, amely a belső, lelki, szellemi és erkölcsi világrend és a külső természeti, anyag-világ között megy végbe. A belső isteni és a külső istenellenes világ között dúló állandó harcot ábrázolja Ziegler szerint a zsidó profétizmus. Ez a gondolata — miként mondja — végigvonul nemcsak a profétákról frott eme könyvén, hanem jellemző vonása minden eddigi zsidóságról megjelent írásának és élő szóval meghirdetett prédikációjának is. Ziegler ebben a harcban véli találon összefoglalhatni a világfolyamatot. A profétizmus a maga idejében ezt a küzdelmet jelentette Mózesről kezdve az exilium előtti és utáni profétáknál, II. Jesájához kereszttől egészen Jónáig, mert szerinte nem az apokaliptikus Zecharjáhuval, hanem Jónával zárul le a profétai szellem élete. Mindaz, amit erről a harcról tudhat az ember, megtalálható a zsidó profétákban, Mózesben csakúgy, mint Jesájában, vagy Jirmejahuban. De mindegyiknél más-más formát ölt e küzdelem. Hol pusztán népi keretek között zajlik, hol pedig áttöri az etnosz fogalmát és az egyetemesség elvévé szélesedik ki. Ez talán nem hat új gondolatként, mint a hogyan Ziegler egyéb mondanivalóján sem szikrázik az eredetiség, de a mód ahogyan mondja, ahogy a gondolatokat összeszedi, a lelkes, szinte mámoros szeretet és rajongás, amellyel a tárgyat kezeli, a félelemmel teli áhítat, amellyel a bibliához nyúl, választékos, finom, könnyed stílusa, előkelő, arisztokratikus, szinte visszafojtott művészi pátosza, amely akaratlanul is a felszínre tör, érdekes és eredeti írássá teszi e könyvet. De mindennekfölött az összefoglaló szempontok pótolják az itt-ott hiányzó eredetiséget. Így pl. az a megfigyelése, hogy az exilium előtti proféták: Ámosz, Hosea, I. Jesajahu és Micha számára tulajdonképpen a valláson alapuló politikán kívül csak két témakör létezik: az idegen kultuszok elleni küzdelem és Isten egyedüli tisztelete, valamint a vallás-erkölcsi világrend: az igazság, a jog és a szeretet problémája. Ugyanígyen finom és találó például az a másik megfigyelése is, hogy ha Hoseától elt vesszük a helyi kultuszok elleni harcot, ezzel elveszti sajtós hoseai karakterét, de ha I. Jesajahutól vonjuk el ugyanezt, akkor is Jesajahu marad, mert nála a profétizmus lényege az etikai universalizmus. Vagy amikor Jesajahu mellé odaállítja Michát „mint a titán árnyékában meghúzódó” tanítványt, úgy e szembeállításból többet érez ki az ember Jesajahu nagyságából, mintha megannyi képben torlódna egymás fölé Jesajahu oly sokszor megőnkelt csodás nagysága. De talán még többet és jellemzőbbet mond Jesajahu és Jirmejahu szembeállítása. Jesajahu büszke, előkelő, nemesi származású udvari ember, akinek teológiájában is ennek megfelelően Isten „fenségessé” és „szentté” („kábbir” és „koddaus”) magasztosul és akinél az áhábá és Cheszed szavak egymás mellett nem fordulnak elő, mert az érzés és gyöngédség nem illik össze Jesajahu kemény férfiaságával, sziklából faragott jellemével. Ezzel szemben politikai és vallási szempontból tán a legvíharosabb idők profétájában, Jirmejahuban csupa gyöngéd érzés és melegség ömlik el. Míg Jesajahu arisztokrata, addig Jirmejahu demokrata, néptribun, érzés-ember, aki ostromozza a bálványimádás bűnét, de ugyanakkor megértő, részvételi szeretettel vigasztal és a jövő reményét csillogtatja meg az összeomlott zsidóság előtt. Teológiája is más mint Jesajahué. A vallásfejlődés neki köszöni Isten és ember viszonyában az alanyi vonatkozást és kölcsönhatást, a közvetlen meleg személynél kapcsolatot, a bensőséget és intimítást. A portráit, melyet Ziegler Jirmejahujáról fest, művészi közvetlenségében és szemléletességében közeljár Michel Angeló feeskőjéhez a sixtini kápolna menyezettén. De ugyanígy oromlanak a magasba a számkivetés profétái Jecheskiellel az élen és a visszatérés profétája, II. Jesejahu. Bennük a csúcsokra fut az erkölcsi törvény által megfékezett ember és az alóla föl szabadulni akaró természeti erők harca.

A probléma alakítása és a kivitelezés gondossága egyaránt komoly irodalmi élménnyé teszi ezt a könyvet. A Biblia erkölcsvilágáról tudományosabb művet sokat írtak már, de művészibbet keveset. Egy bizonyos fajta nosztalgiaiával olvassuk ma ezt a könyvet. Azzal a vággyal: vajha mihamarabb megindulna a próféták szellemében az elalélt erkölcsi törvény küzdelme a fékezetten tobzódó istenellenes erők ellen.

Kohn Zoltán

Kant etikája és Mendelssohn Phädonja

A humanizmus korszaka után következő időkben a görög szellem hatása az európai gondolkodásra hanyatlóban volt és a 18. század költőire és gondolkodóira a görög filozófusok nem hatottak. Goethe inkább Spinozába merült el, és Kant sem foglalkozott behatóan sem Platóval, sem Arisztotelessel. A rómaiak, különösen Lucretius és Seneca, közelebb állottak hozzájuk, mint a görögök. Ezek ellenére tagadhatatlan, hogy Kant erkölcstana szoros rokonságot mutat Plató etikai idealizmusával. A Kritik der reinen Vernunftból tudjuk, hogy Kant jól ismerte Plató ideatanát: Platóismeretét, azt mondhatni, a görögellenes korhangulatnak engedve, nem a görög Platóból merítette; Mendelssohn Mózes Phädonja volt Kant Platóforrása (l. Klaus Reich, Kant und die Ethik der Griechen, Tübingen, 1935.)

Kant erkölcstana az 1762—67 közt megjelent írásaiban még Shaftesbury, Hutcheson és Hume hatása alatt áll, és nem az érték kellő világa, hanem a valóság reális tényei érdeklik. Az 1770-ben napvilágot látott disszertációjában (De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis) azonban már nem az ember reális természetét (Die Natur des Menschen) veszi alapul, az erkölcs fogalmának megítélésében nem azt kutatja, ami valóságban van és ami tényleg történik (was geschieht), hanem azt, aminek az erkölcsi normának megfelelően történnie kell (was geschehen soll). A disszertáció előtti írásaival szemben (l. Grózinger M. József: Kant metafizikai törekvései Pécs, 1927.) itt már azt tanítja, hogy az erkölcsi céget nem lehet az érzékiségre, az érzélemre és az ember természetére, szenzuális hajlamaira alapítani. Ez az empirizmus-ellenes álláspont alkotja az 1785-ben megjelent: „Grundlegung zur Metaphysik der Sitten“ c. könyvének gerincét is, ahol azokat, akik az erkölcs kritériumát az öröm és fájdalom érzéseiben keresik, epikureistáknak és Shaftesbury stb. szolgálai követőinek mondja. A Kritik der reinen Vernunftból (1781) jól ismert logikai racionalizmus elveit az etikában is a töle megszokott aszkétikus szigorúsággal juttatja érvényre: Mint az ismeretelmélet törvényeit, úgy az erkölcsi köteleességeket is az ész írja elő, minden tapasztalástól függetlenül. Az erkölcsi köteleességek az ész ideáiban, a moralitás a priori elveiben, az eredeti mintaképekben (archetypus), a tökéletesség ideáljaiban gyökereznek.

Kant etikai racionalizmusának erkölcsi ideáljai tehát Plató ideávilágának légkörében mozognak. Ezek után Plató hatása Kantra nyilvánvaló. Ezt a Platóhatást Klaus Reich szerint Mendelssohnnak 1767-ben megjelent Phädonja váltotta ki. Már említettük, hogy a disszertáció előtti műveiben Kant empirista és az ész hatalmát tagadó, szkeptikus gondolkodó volt. Klaus Reich feltételezése tehát, hogy Kant újeletű racionalizmusa Platóban, mégpedig Mendelssohn Phädonjában, a platonizmus evangéliumában keresendő, nem tartozik a valószínűségek közé, különösen, ha megfontoljuk, hogy Kant elfordulása az észgyűlölettel vagy mizológjától és szkepticizmustól éppen Mendelssohn Phädonja megjelenésének időpontjára (1767.) esik. Hogy Plató isteni könyve (liber divinus) Mendelssohn Phädonja útján hatott Kantra, annál is inkább feltehető, mert a köngsbergi bölcs meggyőződése szerint

Kant etikája és Mendelssohn Phädonja.

Mendelssohn csak azért írta meg Phädonját, hogy „Traume eines Geistersehers“ c. művében kifejtett szkeptikus és mizológiai vagy észgyűlöli álláspontjától Plató a maga hatalmas tekintélyével alátámasztott ellenérveivel eltérítse.

Mendelssohn ugyanis nem érdemtelenül kapta a germán Plató nevet: Phädonja majdnem tökéletesen megegyezik Plató Phädonjával. Mint Cicero „De officiis“-ában tulajdonképpen Panaitios „Peri tou kathékontos“-át olvassuk, úgy olvassuk Mendelssohn Phädonjában Plató Phädonját. A 18. századi Phädon szerzője maga bevallja, hogy könyve nem más, mint „ein Mittelding zwischen einer Übersetzung und eigenen Ausarbeitung.“ A Mendelssohn „átdolgozásában“ olvasott platói Phädon győzte le Kant szkeptikus magatartását a racionalizmussal szemben és a mendelssohni Phädon megjelenési évében, 1767-ben, teljesen áthajolt a racionalizmusba, s ez a racionalizmus az 1770-ben napvilágot látott „De mundi sensibilibus atque intelligibilis forma et principiis“ c. disszertációjában ellenőrizhető alakot öltött. Mendelssohn Phädonja olvasásának hatása alatt lett a mizológus és szkeptikus Kantból „az ész barátja“, azaz racionalista. Itt olvassa Kant Mendelssohn híres intelmét a szofizukus szkepszis, valamint a mizológia ellen és ezt megszívlevélve, feladja a mizológiát és észkételyt, és mindent az észre alapítja. Kantnak ez az „Umkipfung“-ja azután a Kritik der reinen Vernunftban teljessé válik. Ebben a művében ugyanis a platói ideákról, az ideálról és a transzcendentális ideálról vallott nézeteiben már egészen platói elveket hirdet, a tiszta racionalizmust, az észnek a tapasztalástól független képességét vallja: Nem az érzékiség, a hajlam, a vágy stb., hanem az ész az alapja az erkölcsnek is. Mendelssohns Phädonjának olvasása után Kant arra a meggyőződésre jut, hogy a „perfectio moralis“ helye nem a „Natur des Menschen“, hanem az ideák „hüperuranios tópos“-a, a perfectio noumenon: az epikureizmus és a platonizmus közt tátongó ellentétet Kant Mendelssohn Phädonjában fedezte fel.

Grózinger M. József

Bibliai képek Fáy András műveiben

Fáy András protestantizmusában következetesen érvényesíti a racionalizmus szellemét. Hadat üzen a pietizmusnak, a szentimentalizmusnak, ellentétet fedez föl a keresztényi türelmesség és a szimbolumok rendszere között. Kritikai magatartással közeledik a zsolttárok világához is. Véleménye szerint „a százötven zsolttár verseinek majd fele nem énekelhető korunkban“, részint mert Dávid és a többi zsolttárszerző alkalmi pillanatokat örökített meg a hála-ímadásban, részint, mert némelyik zsolttárban az haragos, rettentő istenképzet ellentétes a megváltás eszméjén át kialakult elgondolással. Ép ezért: „Ideje immár... hogy szent Dávid zsolttárait, mint énekes könyvünket, tisztes nyugalomra tegyük.“¹⁾ Ez a rostáló gondolat azonban nem jelenti Fáy elfordulását a bibliától, nem jelenti az író idegenkedő állásfoglalását a szentkönyvekkel szemben. Ellenkezőleg. Zsidószemléletének emberi-megértő tartalmához egyhangulatú azonossággal simul biblia-értékelése és műveiben a biblia kép-anyagának felhasználása.

Fáy a legrégebb történeti források között tartja számon Mózes, Jób, Sámuel, a Bírák, a Királyok és a Próféta könyveit: az ókor nevezetesebb nemzetei közül csak a zsidókról, görögökről és rómaiakról vannak biztosabb adataink. Ezekről a népekről írott emlékek szólnak: az ótestamentum szent története a zsidó nép történelmét beszéli el.²⁾ Az emberek sok tekintetben elütnek egymástól. Vallási vonatkozásban is elkülönülnek. Az egyik csoport: az izraeliták vagy zsidók, „kik Mózeset tartják fő prófétájoknak, s ennek öt könyvét szent könyvüknek...“³⁾ Mózes egyébként mint világi nagyság is kimagasló

egyéniség: a nagy államférfiak rendjében Numa, Solon, Lykurgos élén vezet a példaképül vehető törvényalkotók sorát.⁴⁾ Fáy gyermeknevelési szempontból a vallási élménygyűjtések hátráltató körülményét látja a Hübner-féle szentírási történetek olvasatásában. (Gondolata ebben a kérdésben megegyezik Kazinczy Ferenc felfogásával.⁵⁾ Pedig, amint Kis János írja: „még elddig minden Superintendentiákban a Magyaroknál a Hübner volt szokásban.”⁶⁾ Fáy megjelent egy falusi iskola vizsgáján: „Lepergett a káté, hübner, zsoltár stb.” S feltűnő volt, amikor valaki „a hübneri kérdésre”: mivel vádolta Potifárné Józsefet a férje előtt, józanabbul felelt, mint a kérdés.⁷⁾

Fáy András racionalizmusban gyökerező életszemléletéhez és realpolitikai elgondolásaihoz nem találunk a biblia hangulati elemei. A tárgyias-elbeszélő mozzanatok, a közhelyé állandósult szólások, s az alakrajzokhoz tapadó események merevednek meg emlékezetében s ezek jutnak levegőhöz munkáiban. Rendszerint egy-egy rövid kitétel tartalmában sűrűsödik össze a szentírási ráutalás.

A bibliai östörténet kezdeti elbeszéléseinek szövegéből kerekedik ki Fáy András néhány meséjének anyaga: Ábel símogatja a kígyót. Anyja figyelmezteti: a kígyó miatt kellett elhagyniok a paradicsomot. Éva átok alatt hagyja maradékaira a tanácsot: óvakodjanak a csúszómászótól. Fáy meséjével a hízlekedő embertársak kerülésére oktat (Ábel). Még finomabb intelemmé világosodik Káin mese-története. A testvérgyilkost bujdosása közben véresre marja egy kőszirt. Falevéllal kötözi be sebét. Gyógyulása után hálából a kötést viszszaakasztja a fára. A fa történetesen babérfá volt. Ezóta dúl viszály az emberek között a babérkoszorúért. (Káin fája). Nőé kiküldött hollójában felvetődik a gondolat, visszatérjen-e a bárkába? Nem. Elröpül. Többre becsüli a szabadságot, mint a hálát. Példájából megianulhatja a jámbor, hogy a háladatosság özönvízkor a vízbe fult. (Nőé hollója).⁸⁾

Érdekes jelenség, hogy az író műveiben a cselekvő személyek hivatástudata vagy a foglalkozásuk megbecsülésével együttjáró rátartóság nemegyszer a bibliai példák felemlítésével kapja meg a büszkeség-érzés hangsúlyát. Az időjós-földbirtokos keményen védi tudományának értékét. Bibliai tekintélyekre hivatkozik, hogy az időjósítás ősi szokásának szentírási előfordulásával igazolja a természetismeret lényeges szerepét. Mielőtt Nőé elhagyta bárkáját, a holló és a galamb segítség-próbáival szerzett tudomást az időjárás változásáról, József pedig Fáraó álmának megfejtése előtt vizsgálta meg az időjárás körülményeit. A mátrai vadászok zsákmány mennyiségéből könnyen érzékelhetővé teszi megelégedtségük: Sámson fogott csak több rókát, midőn a filiszteusok földjét felégette. A mátrai kőszedő dicsőség-hangulatban emlegeti munkakörének szépségét: „Jakob párnája (is) kő volt, midőn az égig érő lejtőjén látta; Mózes kőtáblákba vésvé hozta meg népének az Isten törvényeit; Dávid kővel kommandotta agyon a tetemes Góliáthot.”¹⁰⁾ A bibliai emlékképek felidézés-módjának ebbe a csoportjába sorolható Borgay Kálmán szentírási példa-rámutatása is. Életmozzanatainak jövőndő alakulásához a biblijában is megtalálja a lehetséges sorsazonosságot. Aggodalommal tekint utazásának bizonytalan kalandjai elé. Nem tudja, Cook kapitány vagy Mungo Park küzdelmei várnak-e reá, vagy pedig a cethalas Jónás esete fog-e megisméltödni vele.¹¹⁾

Fáy András leggyakrabban hasonlat-keretben biztosít helyet a biblia környezetből kiemelt mozzanatoknak. A dadogó beszédű Bakator Ambrust épügy kellett szónoklatában segíteni, mint ahogy Áron pótolgatta Mózes nehézkes nyelvét.¹²⁾ A vallási reformok megvalósítása a jövő nemzedék feladata: Mózes is a negyven évi pusztai vándorlás után új ivadékokat akart bevinni az ígért földjére. Az író a vallási megújulás terén munkára serkenti kortársait, bár tudja, hogy hangjára nem fognak beomlani Jerikó falai. Mégis: hirdeti a cselekvés idejét, mert óráját a nap után igazította, s így az nem forog, amióta Jósua

Bibliai képek Fáy András műveiben.

megállította a nagy világtestet.¹³⁾ Hasonlat rangján húzódik meg Jákob égi lajtorjája, az álommagyarázó József és a mennybe szálló illés alakja is.¹⁴⁾

Néhány esetben Fáy nevelő jellegű frói szándékának körébe vonja a szentírás tartalmát. Itt a bibliai eseményekre utaló kijelentések az erkölcsi tanítás súlyát növelik. A bűnre csábító alkajom megszüntetésének gondolatához kapcsolódik Dávid és Uriás története. A bosszúállás elnémitására irányuló figyelmeztetés ugyancsak Dávid életelemeiből ragadja ki a példázó képet: Dávid Saulnak csak a ruhája szárnyát metszette el, csak dárdáját és kopjáját vitte el a feje mellől, pedig halálra üldözte. A fiatal leány Jónás vagy Jób gyászos eseteinek olvasása közben felüti fejét és vidáman ragyog, ha fiú hangját hallja, holott szemének könnyeznie kellene.¹⁵⁾ A testvéri ellenségeskedés, a családi egyenetlenség elriasztó példája az első embergyilkosság, Káin és Ábel története.¹⁶⁾

Fáy műveinek egyik-másik bibliai kitétele tréfás színezéssel itatódik át. A bántó hangulatkelésnek azonban nyoma sincs ezekben a ráutalásokban; szelid humor árnyékolja be a szavakat. Egy strassburgi születésű inas már elfelejtette a francia nyelvet és a magyart még nem tanulta meg; valamelyik apja kőműves vagy napszámos lehetett Babel tornyának építésénél.¹⁷⁾ A falu lelkésze enyelgő kjokratásban részesül; kötelessége papolni: Ádám ette meg az almát s nekünk vásott bele a fogunk. A házi perpatvarban szenvedő férj keserűen énekli a 35. zsoltár igéit: Perelj, uram, perljömmel... Ma már hiába növesztené meg az ember a haját, nem lenne szert Sámson erejére. Sámson nem mézet vitt magával a ketté szakított oroszlánkölyök hullájából, hanem hájat. Azzai kenegette testét, az adott neki emberfölötti erőt.¹⁸⁾

Fáy András nem a rejtett érdekességek után kutat a szentírás lapjain, hanem a köztudatban élő bibliai alakok felé fordul a figyelme. Műveiben szélesebb háttérbe nem kerülnek a bibliai vonatkozások, mélyebb távlatot nem kapnak a szentkönyvi képek. A szentírás anyagának felhasználásában azonban változatos formákat mutat: allegorikus mesévé szélesíti ki néhány mozzanatot, igazoló vagy tekintélyi érv szerepét juttatja a felidézett motívumoknak, hasonlatérték színvonalán tartja az adatokat, erkölcsi tanításra aknázza ki a történeteket, s tréfás alkalmoszerűséggel párosítja össze egy-két kitétel tartalmát.

¹⁾ Óra-mutató. Pest, 1842. 56—58. — ²⁾ Oskolai és házi növendék-élet, Pest, 1860. 59. — ³⁾ A Halmay-család. Pest, 1858. 232. — ⁴⁾ A Bélteky ház, Bp. 1908. I. 34. — ⁵⁾ V. ö. Zsodós J.; Kazinczy Ferencés és a zsidóság. Bp. 1934. 29. II. — ⁶⁾ Kaz. Lev. XIX, 576. — ⁷⁾ Óra-mutató, 86. — ⁸⁾ Szépirodalmi Összes Művei. 1847². I. 67., 220., 69. — ⁹⁾ Hulló virágok, Pest, 1861. 111. — ¹⁰⁾ A mátyási vadászat. Pest, 1886. 12., 52. — ¹¹⁾ Hulló virágok. 194. — ¹²⁾ Jávor orvos. Pest, 1855. II. 46. — ¹³⁾ Óra-mutató, VII—VIII. — ¹⁴⁾ u. o. 96; Kedv-csaponások. Pest, 1824. 123; A Bélteky ház II. 302. — ¹⁵⁾ Sz. Ö. M. VI. 123, 125. 159. — ¹⁶⁾ A szutyogfalviak. Pest 1856. 91. — ¹⁷⁾ A külföldiek. Pest, 1884. 49. — ¹⁸⁾ A szutyogfalviak. 92. 94. 148. 165.

Zsoldos Jenő

K Ö N Y V E K

Alexander Bernát:

Nagy emberek

Pantheon kiadás. (1938).

Alexander Bernát halálának tíz éves fordulójára jelent meg a Nagy Emberek c. tanulmány-gyűjtemény, s meg kell állapítanunk: jóleső érzés ismét ta-

lálkozni egy új Alexander-kötettel. Az esszék kivétel nélkül folyóiratok, újságok, rég megszűnt kiadványok lapjairól kerültek együvé (egy részük ebből az alkalmából vetette le a a német nyelv-réteget), hogy így egymás mellett, egyszintű környezetben még fokozottabban éreztesék frissességük erejét,

írójuk szellemének átfogó lendületét, filozófus szemléletének nagy vonalait, értelmező művészetének szépségeit.

Alexander az időtlenség eszméje felől közelíti meg nagy embereit, Történeti jelentőségüket kutajta és értéküket az alkotás maradandóságának viszonyában méri le. Felfedezi bennük a rendkívülit, a sajátosan egyénit: Petőfiben a teremtő újszerűség nemzeti és emberi találkozását, Madáchban a „monumentális” elgondolás következetességét, Jókaiiban a fantázia jelenítő erejét, Mikszáthban az író és közönség bensőséges kapcsolatának kiépítését, Eötvösben a „gondolat” ösjellegét, Katonában a Shakespeare-rokonság ösztönző hatását. Michelangelót a művészi lélek elemzésének keretében, Shakespeare-t a világirodalmi értékelítételek vizsgálatának vonalán hódítja meg emléksarnoka számára. Rousseau küldetésére a korszerűség és a hisztorizmus tétele mellett világít rá, Taine nagyságát pedig a szellemi organizmus gondolatának megtalálásában jelöli meg. Spinozáról írt műve kiesik ebből a körből. Itt az arckép-rajzolás szoboröntésbe hajlik át, itt Spinoza élete és filozófiájának tartalma kap magyar nyelvű értelmezésben örök formát.

Ezek a tanulmányok egy-egy ünnepi évfordulónak köszönhetik létüket. Az irodalom, a művészet, a filozófia nagy halottjainak lelke szólal meg bennük egy nagy ember szellemderítő munkásságán keresztül. Mert Alexander Bernát nemcsak az értelemkutatásnak, hanem az írásművészetnek is kiváló mestere. Tiszta és világos gondolatsorokon át jut el megállapításaihoz, szellemes és fordulatos megjegyzések között vezet el az útja. (Ezekben a kitételekben csapódnak le elvi vallomásai is. Véleménye a spenglerianusokról, naturalizmusról, szociológiáról, analízisről, a modern irodalom túlzásairól...) A hangja közvetlen; a nyelve élő; hasonlatai a szemléletesség legmagasabb fokát jelzik; stílusa a barokk mozgalmasság fordulataira emlékeztet. Néha lapokon át minden ítélete: aforizma, szálógének kínálkozó kép, felvilágító gondolatötlettel áthidaló paradox-állítást. Ebből az egy kötetből a legzsdagab Alexander-breváriumot lehetne megszerkeszteni.

A könyvet Szemere Samu rendezte sajtó alá tanítványi kegyelettel, ugyanő írta az előszót nemes mértéktartással.

Az egykor német nyelven megjelent cikkeket Révészné Alexander Magda, Benedek Marcellné és Benedek Marcell fordította magyarra. Fordításuk tudatos és sikeres stílus-alkalmazkodásra mutat.

Zsoldos Jenő

Raffy Ádám: Heródes

Rózsavölgyi és társa kiadása, (1938)

A zsidó történelemnek ez a nagyon színes alakja valósággal kínálkozik egy történelmi regény hőseül. Annyira, hogy a mai olvasónak szinte kedve volna megvádolni, hogy túlságosan is hasonlít azokhoz a „nagy természetű”, valóban élt uralkodói személyekhez, akikről napjainkban regényeket, színműveket és mozidarabokat szokás csinálni. Ez a vád, persze, igazságtalan volna, legalábbis Heródesse szemben. Ő a történeti kútfők szerint csakugyan ilyen volt: féktelen, kegyetlen, érzéki és dicsőségre szomjas; pompakedvelő és művészetpártoló, amellet faragatlan; babonás, amellet számító és éleseszű; vérgengő, amellet mély érzésekre és szociális felbuzdulásokra képes. Most az a kérdés, hogy a hős jellemének ezért a feltűnő divatosságáért illetheti-e gáncs az író, — még ha tudjuk is, hogy e divatosság kedvéért nem volt kénytelen meghamisítani a történelmi valóságot. Hát ez attól függ. Ha képes volt ezt az összetett lelki, robajos ellentétekben viharzó emberi jelenséget úgy megfogni, mintha nem is ismerné hasonló egyéniségek ma annyira népszerű irodalmi ábrázolásait, akkor természetesen nem. Sőt, nincs az eredetiségnek bátrabb erőpróbája a közkeletű anyagnál. Ellenben ha az olvasónak úgy kellene éreznie, hogy a regényhős, mint önálló életre teremtett ember, mint költői látomás, végeredményben mégis inkább egy már-már szokványossá lett irodalmi típusból nőtt ki, nem pedig az egyedül Heródesre és korára vonatkozó adatokon kigyúrt művészi élményből, irodalmi és főképp divatos sablonok közbőjtötte nélkül, akkor bizony az adatok „epikai hiteléből” a hiányos művészi hitelességet nem lehetne fedezni.

Raffy Ádám regényében sok érdekes jelenet van, sok színes korpép, jellemzően mintázott alak, gondosan kidolgozott lelkiallakorrajz, de annak ellenére, hogy pl. Heródes vívódásain sokszor gondolatról gondolatra végig-

Szegő Endre: Raffy Ádám.

viszi olvasóját, mindvégig hiányzik belőle az igazi átéltség jegye: a közvetlenség. A nyelven kezdve, a leírásokon és a párbeszédiken át, el a legmeztelenebbül emberi mozzanatokig kísért a veszedelmes műfajcímke: történeti regény. Történeti regény, tehát csillogó szertartások, emelkedett ború, szentenciózus kijelentések, csattanós válaszok, hatásos fejezetvégek, amelyek után az események egy egészen más színen folytatódnak, állatok sűrű szerepeltetése szóképekben a főbb alakok jellemzésére egy hősiesség biológizmus szellemében (nem feltűnő, hogy néhány év óta a magyar történelmi regények és színművek jórészenek valami szép állatnév a címe?), kínosan korhű képzetekből összeállított hasonlatok, amelyek azonban sokszor így is, úgy is fölöslegesek... Ismerjük a régmúlt dolgoknak olyan költői feltámasztásait, kitűnő munkákat, amelyeknek igazi szépsége éppen az időbeli távlatnak, ennek a titokzatos, megfoghatatlan közegnek az éreztetéséből sugárzik. Ismerünk aztán olyan perzselően közvetlen mult-ábrázolásokat, hogy az ember szinte hátrakapja előlük a fejét. De ez mind más. Raffynál a korszemlélet egysége nem ép, és ezért marad sokszor az időtlenül emberi és az időbeli jellegzetesség különeműen egymás mellett, ahelyett, hogy összeolvadna és átjárna egymást. Mint ahogy a szigorúbb egység hiányzik szerkezetileg is művéből, amely a történelmi anyag terhétől néha roskadozva, kevés művészi önállósággal követi Heródes életfolyását.

Ezek az esztétikai kifogások bizonyára eléggé súlyosak. Másrészt azonban nem hallgatható el, hogy Raffy regényéből, úgy amint van, sokoldalúan bontakozik ki egy roppant érdekes korszak testi-lelki világa, a görög műveltség befolyása alá került, Rómával harcoló és egyezkedő, önmagában is esszzeusokra, szaduceusokra és farizeusokra szakadozott, Messiásra váró Jeruzsálem élete. Középpontjában a kevertvérű Heródes, akiben ez a sokféle irány, vonzás és taszítás szinte jelképesen kereszteződik, s körülötte — közelebb-távolabb — olyan világtörténelmi távlatokat nyitó alakok, mint Julius Caesar meg Antonius és a keleti asszony olyan egyéni fűszerű változatai, mint a világpolitikus Kleopátra, a méregkeverő Alexandra, a sötét lobogású Doris, a halálában is legyőzhetetlen Mariamme.

Szegő Endre

Zsolt Béla: Kakasviadal

Pantheon kiadás. (1938.)

„Mátyás dicső csatázási,
Napoleon hódítási,
S waterlooi diadal:
Mind csak kakasviadal.“

Kölcsey mondja ezt, a magasztos eszményiség embere. Csoda-e, ha napjaink naturalizmuson, pszichoanalízisen nevelkedett írója, akinek keserű politikai küzdelmek edzették-csiszolták keményre és élesre a tollát, a háborút követő két forradalmat s a fejukre tipró ellenforradalmat csak kakasviadalmak látja? Zsolt Bélának ugyanis, eddig is minden regénye csupa könyörtelen leleplezés, csupa illúzió-rombolás. Sokszor olyan kíméletlen a hangja, hogy nem tudni: a meztelen igazságot keresi-e csillapíthatatlan szenvedéllyel, vagy talán nem is hisz már sem igazságban, sem szenvedélyben?

A „Kakasviadal“ — címe szerint — tehát a Károlyi-forradalom és a kommunizmus megmeztelenítése lenne, de ez a cím hibás. Zsolt Béla kétségtelenül kitűnő képet ad itt Magyarországnak egy zavaros esztendejéről, visszajükről mutatva a történelmi eseményeket, amelyek talán színükön is elég torzak voltak. Történelemlátása, eseménymagyarázatai a harcoss és pártos közíróra vallanak, de az „objektív“ történetírásnak is üzennek. És Zsolt Béla új regénye mégsem a forradalomról és ellenforradalomról szól, hanem a zsidókérdéssel bírkózik.

Könyörtelenül éles szelleme a matematikus logikai elszántságával megy neki a feladatnak: egy csapással kétészeli a kérdést és mindkét irányban ad *absurdum* viszi. Könyvének két hőse a két végtel: egy nemtelen zsidó s egy eszményi zsidó. Az egyik egy fősvény falusi szatócsnak a fia, Máramarosszigeten végzi a kereskedelmét, majd később a szélsőséges antiszemitizmus szótárából jól ismert „munka-területek“-en tevékenykedik. A másiknak már a dedájja is magyar orvos volt, nagyapja honvédorvos a szabadságharcban, apja is orvos, ő maga művelt, nemes lelkű ifjú, telve a magyar nép és a magyar szellem áhitatos szeretetével. Egyetemre iratkozik, magyar tanár lesz, a háborúban hőskatoná, szörnyű sebet kap, ami szép arcát elrúttítja, a forradalom alatt tisztességgel teljesíti, ami kötelességet reá-

rónak, de a véres túlzásoktól lelke mélyéig iszonyodik.

Ennek a két embernek ritmikusan egymásbafonódó sorsa a regény, önvallomásaik fejezetei egymást váltják. A forradalom bukásával az idealista fiatalembert kivégzik, a tizenhárompróbás csaló továbbcsinálja üzleteit s most már ös-székelynek hazudva magát, egyre emelkedik az új társadalomban...

Ez a történet azt is példázhatná: lám, ilyen a társadalom s benne az ember sorsa: az igaz akasztófára jut, a gaz boldogul. De Zsolt Béla nem ezt akarta példázni, ő nem az emberi, ő a külön zsidó sorsról beszél és az antiszemitizmus céltalan ostobaságát bizonyítja. Tárnyilagosan megmutatja: van olyan „bevándorolt elem“, amilyennek ti vádoltok bennünket, de a ti rendszertekben épen az ilyen szemtelen személynek áll a világ. S van olyan zsidó is, amilyennek a létezésében ti nem hisztek, testben-lélekben nemes és magyar, ez az, akit ti bitóra küldtök. A regénynek ehhez a főtételéhez csak mellékesen fűződik, hogy az izzig-vérig megmagyarosodott zsidó fiúnak épen amiatt kell meghalnia, amivel élete során soha sem törődött: a zsidósággért. „Ha már a zsidóságomért kell meghalnom, — mondja — ő maga komikus kétségbeeséssel, — legalább lettem volna hozsonnégy éves életemben zsidó!“ A regény logikai egységét talán zavarja ennek a gondolatnak a bekapcsolása, de egy magyar-zsidó kultúra teremtésére törekvő folyóiratban ezt a mondatot kétszer is alá kell húzunk.

Zsolt Béla azonban nem elégszik meg a két zsidó alak párhuzamba állításával; a hitvány zsidó mellé, akinek figurája különben sokban emlékeztet egy hirhedt politikai botrány hőisére, odaállít egy tiszta magyar nemesi családból származó gazembert is, akinek romlottsága a zsidóénál is mélyebb; igaz, hogy akaratere, elszántsága, ötletessége sokkal különb alattomosan gyáva cinkosánál. Lehetetlen föl nem ismerni itt is az író szándékát: megmutatni, hogy a gaz zsidónál is lehet nagyobb gazember még a nem-zsidók között is.

Szándékosan kerültem eddig az esztétikai méltatást s kerestem inkább a zsidó szempontokat. Különbösen is, ha egy regényről tudjuk, hogy ilyen élesen irányzatos, már tulajdonképen

esztétikai ítéletünk is van róla. Nem kétséges ugyan, hogy Zsolt Béla meseteri ügyességgel fonta össze e kettős szálú regényt egy cselekménnyé, szokatlanul nehéz, szerkesztői feladatot vállalva magára. Az is bizonyos, hogy fölényes élet- és emberismeretéről a regénynek minden lapja újabb tanúságot tesz. Stílusa, e magyarosságban itt-ott hiányos, de ragyogóan világos és hidegen tiszta kifejezésmód is a maga szokott acélos fényében tündököl, jeges szikráit záporozva. És legfőbb írói sajátága: az a kérielhetetlen, folyvást leleplező Zsolt Béla-i gúny is előmlik a regényen mindenütt, — ahol a hitványokról van szó. De csak ott, mert a regény másik felében Zsolt Béla ellentétbe jön önmagával; hívő, lelkes és áhítatos lesz. Ez nem a regényíró Zsoltnak, ez a publicistának a hangja, azé a Zsolt Bélaé, akit szabadsághőssé kalapált a kor. (Erről az íróról sokáig azt hittük, hogy nem több választóvíznél, de ime tévedtünk, mert kalapálni csak ércet lehet.) Így ez a regény minden kitünő sajátosságával sem igazán regény, sokkal inkább politikai mű. Ha igaz is mindaz, amit emberekről és csemenyekről elmond, ezek az igazságok csak politikai tételének bizonyítékai, s a mélyebb költői valóság hiányzik a műből.

Ennyit legalább el kellett mondani róla, hogy annál nyugodtabb szívvel állíthassuk: ez a könyv, amelynek számos névvel megnevezett történelmi szereplője is van, hallatlanul bátor kiállítás, vakmerő harc, életre-halálra menő küzdelem egy gondolatért, egy igazságért, az igazságért. A kakasviadal nem kakasviadal.

Kardos Pál

Turóczi-Trostler József: Nyúl éneke

Kner-nyomda kiadása. Gyoma. 1938.

A régi magyar ponyvairodalmat ma aligha ismeri valaki is jobban irodalomkutató tudósaink közül Turóczi-Trostler Józsefnek. Néhány évvel ezelőtt nagy összefoglaló tanulmányban értékes áttekintést adta a „lesüllyedt kultúrkincs“ gazdag hazai anyagának, s utóbb nem egyet új életre támasztott közülök. Legújabb kiadványa, a Nyúl éneke is egyike az érdekes, s

világirodalmi távlatban meg épenség-gel jelentős magyar ponyvaemlékeknek. Az 1714-ben megjelent legrégebb kiadás szövegét kitérő tárgytörténeti tanulmány követi.

A Nyúl éneke: panasz és kesergés. Örökké üldözik, se éjjele, se nappala. Állatok, vadászok, vitézek, parasztok, udvari emberek kergetik, hajszolják, a zsidó megveszi bőrét. Színetét nélkül rettennie kell, holott ártatlan, semmi vétke nincs: szolid és békés, szegény és igénytelen, még a légynek sem árt. Ez a nyúl-síralom valódiában segélykérés és vádirat. Az egyéni bánatból a személytelen fájdalom, a méltatlanul üldözöttek, az ártatlanul szenvedők kiáltása tör elő, s az emberiség nevében követeli minden halandó jogát az élethez. Ezen a ponton, ebben a mélyebb visszhangban szakad el az ének hősenek esetlen életformája a betűtől és lesz jelképe az időtől és tértől független, de mindenkor és mindenütt időszerű embersorsnak.

Turóczi-Trostler József széles mederben, szilárd tudományos módszerrel világítja meg a Nyúl éneke mögött rejlő időtlen értelmet. Hosszú történeti sorban mutat rá a tartalom alapszövegére, az ósrélegra, az aeposusi hagyományra, a vers európai hátterére, világirodalmi változataira, s teszi ellenőrizhetővé, miként kopott meg idők folyamán a korizlés parancsára az ének komoly védelmi hangja s hajlott át a tréfás-parodisztikus modorra. Nagyszerű írói adottsággal építi ki egyetlenesítő eljárásában a tárgy szinte egyetlen motívumát: Léptéről-lépésre tágul ki az ismeretkőr, népesedik be váratlan mozzanatokkal, kapcsolódik rokon területekkel, hogy végül az „együgyű tréfa” a modernizlésű olvasó számára is minden allegórián és szimbólumon túl érdekes lelkiélettörténeti „dokumentum” legyen.

Zsoldos Jenő

Goitein Zsolt:

Történelmi monizmus

Történelembölcseleti tanulmány.

Ujpest, 1938.

A tudomány egységesítésén munkálkodva, a szerző olyan axióma-rendszert törekszik felállítani, amely mind a természettudományok, mind a szellemi tudományok alapjául szol-

gálhat. A fizikából vesz kölcsön néhány alapelvet, s ezeket úgy igyekszik általánosítani, hogy azok a történelem területén is megtartsák érvényüket. A kísérlet érdekes ugyan, de nem tekinthető sikerültnek. Az elvek (mint az energia-elv, a tehetetlenség elve) a fizikában fundamentális jelentőségűek, ellenben a szellemi tudományokban, mégha érvényesek volnának is, akkor sem nagyjelentőségűek. Érvényességükre pedig szerzőnk csak felszínes analógiák alapján következtet.

Nem érthetünk egyet a szerzőnek a történelmet illető ismeretelméleti felfogásával sem. Megkülönböztet leíró, oknyomozó és célkutató történelmi irányokat. Az oknyomozó történelmet, minthogy benne szigorúan a kauzalitás elvei érvényesülnek a természettudományok közé sorolja. A célkutató történelmet ellenben, mely egy magasabb szellem intencióinak megvalósulását vizsgálja, a szellem-tudományok között tartja számon. Ezt a felfogást elhibázottnak tartjuk.

Az oknyomozó történelem meghatározásában valószínűleg ennek a tudományágnak a neve ejtette a szerzőt tévedésbe. Mert világos, hogy az a disziplína, amelyet oknyomozó história néven ismerünk, nemcsak a társadalmi események *okaival*, hanem a vezetők és a tömegek *célkitűzéseivel* is foglalkozik. Szerkezete, jellege tehát nem tisztán kauzális, hanem finális is. Semmiképen sem felel meg tehát Goitein Zsolt *tisztán* kauzális természet-tudományi ideáljainak.

Élnek hangzik bár, de még a mai fizika sem felel meg Goitein Zsolt természettudományokról vallott felfogásának. A fizika lemondott a jelenségek kizárólagos kauzális megmagyarázhatóságának ideáljairól. A fizika törvényeinek jó része nem szükségszerűséget, hanem csak valószínűséget fejez ki. És ez nem ideiglenes állapot. Tudásunk tökéletesedésével sem juthatunk el a kauzálisan összefüggött tételek rendszeréhez. Ezt fejezi ki a Nobel-díjas Heisenberg bizonytalansági relációja, amelynek értelmében megfigyeléseink pontosságát nem fokozhatjuk tetszés szerinti. Mert vagy kicsiny fizikai energiát alkalmazunk megfigyeléseinknél és akkor gyarló érzékszerveink hibáznak, vagy

nagy energiát alkalmazunk, akkor viszont meghamisítjuk a természetes viszonyokat.

Filozófusunknak régies dogmatikus felfogása van a fizikai kauzalitásról és ezt a felfogást igyekeznek a történelemre is kiterjeszteni. Erősen túloz, mikor kijelenti, hogy az oknyomozó történelem „eredményei mennyiségi eredmények. Az energia megmaradása és az okság elvén épül fel és a folyamatokat a tehetetlenség, a gyorsulás és az akció és reakció törvényével magyarázza.“

Ami végül a szerző célkutató történelmének illeti, melynek feladata egy transzcendens világszellem működésének felderítése, meg kell jegyeznünk, hogy az ilyen célkitűzés nem tartozik a történelemnek mint tudományok keretébe, hanem a metafizika körébe vág.

Azt hisszük tehát, szerzőnk minden eredetisége és érdekessége ellenére sem érte el célját: „meghatározni a történelemtudomány előfeltételeit, alapelveit, anyagát, területét, módszerét, feladatát, célkitűzését, lehetőségeit és határait.“ Hisz ez egy félszáz oldalas füzetekben nem is lehetséges.

Fenyvesi Andor

Trencsényi-Waldapfel Imre: Christophorus

*Különlenyomat a Mahler Ede-émlék-
könyvből. Budapest, 1938.*

A christophoros-szá, Krisztus-hordozóvá lett Reprobus alakja egyike az ismertebb szenteknek, legendája egyike az irodalmilag is legjobban kidolgozottaknak. Erről a legendáról szól Trencsényi-Waldapfel Imre nagyjegyzetű tanulmánya. E folyóirat célkitűzésének megfelelően mindenekelőtt a zsidó vonatkozásokat említjük.

A dolgozatnak ebből a szempontból legfontosabb felismerése: a Christophorus-legenda elsősorban a zsidó Ábrahám-legendakör hatása alatt keletkezett. Mindkét legendacsoport központi gondolata a származástól, faji hovátartozástól független hit hirdetése. A zsidó misszió Ábrahám alakját állította működésének középpontjába. Ezt a szerző széleskörű — pogány, keresztény és zsidó anyaggal igazolja. Egy-két példát hadd közöl-

jünk mi is a dolgozatban meg nem említettek közül: *Gen.* 12.2-höz (veh'je b'rocho) megjegyzi *Gen.* r. 39, 18.; nem b'rocho-t („áldás“) kell olvasni, hanem b'recho-t (tó): mert amiként a tó megtisztítja a tisztátalanokat, úgy hozta Ábrahám is a Sechina védőszárnyai alá még a legtávolabbiakat is, megtisztítván őket mennyei Atyjuk számára. — Ábrahám hivatta volt arra, hogy az egész világot megtérésre bírja (*Gen.* r. 30, 5.) — Feleségével együtt végezte Ábrahám térítő munkáját Charánban is, Kánaánban is (*Gen.* r. 39, 20.), annyira, hogy a gyermekeket, akiket Lót megszabadításáért vívott harcában foglyul ejtett, nem engedte szabadon, hanem zsidó hitre térítette őket (*Gen.* r. 43, 5.). A példák nagy számban gyarapíthatók: Ábrahám valóban mint minden prozeliták atya szerepel az agárában.

Nem szabad azonban szem elől tévesztenuünk azokat a tagadhatatlanul meglévő különbségeket sem, amelyek a két legendakört egymástól elválasztják. Az az út, amely a bálványokban való kételytől az istenhit bizonyosságáig elvezet mindkettőnél más és más. Ábrahám: Isten felé vezető útja — főleg a késői midrások elbeszélése szerint — intellektuális: a világ urát azért keresi, hogy megmagyarázhassa magának a világ jelenségeit.

Christophorus a naiv hiten át jut el Jézus elismeréséhez. Míg Ábrahám magától, elsőnek és szükségszerűen ismeri fel az Egyistent, addig Krisztóf már mint adottsággal számolhat a Krisztus-hittel: azért lesz keresztény, mert az ördög elárulja neki, hogy Krisztus nála is hatalmasabb. Ez a különbség természetesen nem változtat azon, hogy az Ábrahám-legenda igen erősen befolyásolta a Krisztóf-legendát: csak azt jelenti, hogy mindkét legenda erős önálló vonásokat is mutat.

A szerző bámulatos tudással és elméiellal számos részletbe menő analógiát is talál a két legendakör között. Mindegyik teljesen helytálló, két apró megjegyzésünk mégis lenne:

1. Az analógiák egy része pusztán irodalmi értékű: tehát megvan valamelyik Ábrahám-legendában, de nincs meg mint állandóan visszatérő vonás (pedig hatás tekintetében ezek jönnének elsősorban számításba). Ábrahám

óriás voltáról pl. a Midrások általában nem tudnak. Nem is igen lehet ez más a Masz. Szoferimban, mint stereotip kiszínezése a hősök alakjának. A Christophorus-legendában viszont éppen ez az elképzelés áll az események középpontjában. — Hogy Ábrahám már gyermekkorában csodálatos adományokkal rendelkezett, (erre vonatkozóan a késői Maasze Ábrahám mellett régebbi forrásokat is találunk, elsősorban, Nedarim 32 a-t; e szerint Ábrahám már 3 éves korában értelmes volt) szintén nem egyhangú vélemény. Gen. r. 30, 8 vitát tartalmaz arról, vajon Ábrahám 3 vagy 48 éves korában ismerte-e fel Teremtőjét-

2. A „Komporations-Kette“-t annyi forrásból ismerjük, hogy nem okvetlenül az Ábrahám-legendából kell származtatnunk. Tudomásom szerint nincs is arra bizonyíték, hogy az Ábrahám-legendában lenne ennek eredeti helye: valószínű csak az, hogy keleti eredetű. A csodálatos nyelvtudás, a kiviruló bot is olyan vonások, melyek az Ábrahám legendában másodkézből valók lehetnek. A zsidó legendában ki van emelve Salamonnak, Mordechájnak a nyelvtudása, még R. Johanan b. Zakkajé is, A kiviruló bot, amelynek eredeti helye Tóránkban van Áronnal kapcsolatban, a keresztény legendában (itt fordul elő Ábrahámnál) a megtérő bűnöst jellemzi (Tannhauser), és ezért van helyén egyaránt Ábrahámnál és Christophorusnál, mert mindkettő a pogányságból tértek meg.

Nem tagadható természetesen egyes rokbonvonásoknak egyenesen meglepő találkozásai a két legendában (pl. a bálványok összetörése); ezt aligha lehet véletlennek tekinteni.

A másik zsidó párhuzam a Chanukka magyarázatával kapcsolatos. A szerző igen erősen hangsúlyozza, hogy a Chanukka nem történeti ünnep. Talán rá lehetett volna azonban mutatni arra is, hogy kiszlev 25-ike mint Jeruzsálem elfoglalásának napja teljesen történeti. Legieljebb arról lehet szó, — ami a szerző bizonyítékai által teljesen igazoltnak látszik — hogy a Chanukkához mint történeti ünnephez hozzájárultak egyes szertartások a már régebben, ugyanebben az időben megtartott napforduló-ünnepből. Ezeket a szertartásokat igazolták azután a közismert méceses-elbeszéléssel. A Chanukka eredete még így is eléggé homályos, mert a Szukkosz ünneppel való párhuzamosságát ez még nem indokolja.

Rövid ismertetésünk nem tudja kielégően érzékelni azt a fölüeny tárgyszerű, széleskörű — vallás- és irodalomtörténeti, folklorisztikai, filológiai és nem utolsósorban művészettörténeti tudást, amely a dolgozat minden során elárad. Csak ezzel a módszerrel érthette el a szerző kifizetett célját: a legenda forrásainak, mítoszi hátterének teljes feltárását és ennek keretében annak igazolását, hogy nem germán, hanem keleti vallásos érzés, keleti motívumok sora vonul végig a legendán.

Hahn István

KISEBB BIRÁLATOK

Ararát Évkönyv. Zsidó magyar almanach. 1939. (Kiadja a Pesti Izr. Leányárvaház). A magyarnyelvű zsidó naptárak multja: kilencven esztendő. A történeti távolság kezdetén a „magyarító egyesület“ 1848-ban megjelent naptára áll, a végpontot az Ararát Évkönyv jelzi. A két naptár hangulati irányában és szellemi érdekeltségében megtagad minden rokonságot. Ott az emancipáció közelsége, itt az 1938. évi XV. t. c. levegője határozza meg a közzé tett írások egy részének időszerűségét. Ennek a nagy jogfordulásnak érzelmi lecsapódása ad tár-

gyat Munkácsi Ernő és Kecskeméti György közleményének, emeli kor-okirat rangjára Zsolt Béla cikkét, növeli végtelenbe Vészi József emlékirat-szemelvényének hátterét. Teszi jelképpé Kóbor Tamás visszaemlékezését, avatja alkalomszerűvé Dénes Lajos levelét és szilárdítja programmá Komlós Aladár tanulmányának tartalmát. A szerkesztő korlátlan színvonalat követelő elhatározásából időpontunk irodalmának jelesei adnak egymásnak találkoztát a naptár lapjain. A már említettekén kívül a többiek vagy a költészet hangján (Emőd Ta-

más, Várnai Zseni, Reichard Piroska, Kardos László, Forgács Antal, Salamon Ernő, Peterdi Andor), a szép-próza nyelvén (Szép Ernő, Pap Károly, Palotai Boris; Füst Milán dráma-részlettel szerepel), vagy a tudomány közvetítésével (Szemere Samu, Patai József, Lederer Emma, Gerő Odón, Szabolcsi Bence) igazolják zsidóságukat vagy a zsidóság értékét, szerepét az egyetemes művelődés területén. A bevezetőt Vészi Józsefné írta. Az év ünnepeiről Klein Ábrahám tájékoztat. A szövegrészeket érdekes hasonmások hidalják át. A naptár: szerkesztői elgondolásában és megoldásában egyaránt komoly teljesítmény. (-ó.)

Évkönyv a budai izr. hitközség kulturális szakosztálya ifjúsági csoportjának működéséről. VII—VIII. Szerkesztette: *Benoschofsky Imre és Vidor Pál. Bp. 1938.* Nyolc értékes és komoly tanulmány adja a kötet tartalmát. Valamennyi más és más tárgyi vonalon vetíti a szellemtörténeti szemlélet síkjára anyagát. Valamennyi friss és időszerű, nemcsak a feldolgozás szempontjában, hanem a feladat megválasztásában is. Benoschofsky Imre az iskolaszociográfia terén végzett kísérleteit toldja meg új adatokkal. Balás Ferenc a telkibányai zsidó temető kopjafáiról ír, Nyilas-Kolb Jenő a keleteurópai zsidóság vallásos dalainak lélektani hátterét elemzi, Barta Béla a kollektív vallási nevelés eszközeit jelöli meg. Vidor Pál a szombat eszméjének jellegzetes zsidó vonásairól elmélkedik. Egyik-másik közleményben még az élő irodalomba kapcsolódó gondolatok is növelik a közvetlenség hatását: Takács Pál a zsidó történetírás multszemléletének útját Dubnow, Klausner, Prinz műveivel vezet, Steiner Lenke a zsidó író és az igazságkeresés összefüggésének lelki elemeit Wassermann, Arnold és Stefan Zweig, Werfel, Bíró Lajos regényein keresztül mutatja ki, Benoschofsky Imre az idő és az örökkévalóság nagy kérdését Proust, Bergson, Th. Mann, Huxley szemlémén át idézi. A prózai dolgozatok előtt Fónagy Iván Ezékiel-fordítását közli az Évkönyv. A bevezető cikk az ifjúsági

csoport sokirányú és tudatosan művelt-zsidó szemléletben vezetett munkásságáról számol be.

(-s)

Goldberger Márk: A testi és lelki alak befolyása a gyermek idegéletére és betegségeire Különlenyomat a „Gyógyászat”-ból Bp. 1938. A konstitúciós tan mai állása alapján a szerző néhány példában azt bizonyítja, hogy „nem kell, nem szabad a determináltság elvér mereven követni.” Orvosi nihilizmust vonhat maga után és az „úgy sem érdemes” hibájába esik, aki mindent genotípiás eredetűnek tart. Türelmes neveléssel és körültekintő, kitaró pszichoterápiával átsegíthetjük a különböző testi-lelki fogyatékosokban szenvedő gyermeket. A dolgozat ugyan kimondottan szakemberekhez szól, de a szakkörökön kívül, a gyermeklélektan iránt érdeklődő pedagógusok is haszonnal forgathatják a kis füzetet. Az előadás folyamán tárgyalt gyermektípusok közül külön kiemelendő a szerző egyéni típusfelosztása, amelynél a gyermek rendszeretét vette alapul.

„ G. M. J.

Egyház és társadalom a fajméletről Szerkesztette Sós Endre. Periszkópkiadása. (1939.) A ma politikájából csapódik le az időtávtat jövőtábtól a tegnapi történelme. Az eljövendő idők multszemléletének tájékozódásához érdekes anyagot gyűjtött össze Sós Endre, amikor a keresztény egyházfők, tudósok, államférfiak, közírók beszédeinek és cikkeinek szemelvényeiből állította össze röpiratfüzetének tartalmát. A szemelvények tülemelkedve a napi történekek bírálatán, a biblia, a magyar és egyetemes történelem, a vallás-, egyház-, jog- és gazdaságtörténet, mindenekelőtt pedig az időfeletti humanizmus adataival és érveivel bizonyítják az időszerűvé szentesített, politikai és társadalmi jellegű zsidókérdés egyoldalú megoldásának ferde és gyökeretlen szempontjait. A szövegeket nem kísérik magyarázó megjegyzések; szükségtelen hangsúlyozni a mondatok értelmét: Minden gondolatnak az írók és szónokok neve és tekintélye ad súlyt és jelentőséget. (Ibe.)

F O L Y Ó I R A T S Z E M L E

Héber

Moznájim. Telaviv, 5698, Niszan. S. D. Goitein: *Sechéker mlechet baszipur bamikra*. A Szentírás elbeszélő művészetének finom taglálása. — J. Klausner: *Hajszodot háikrájim sel hamechkar basziifrut haivrit hachadasah*. Az új héber irodalomtörténet kutatásának feladatát, célját, tudományos módszerét és útját jelöli ki széleskörű távlatlalt és egyetemes látású, átfogó körületekintéssel. — C. Wislavski: *Al Martin Buber*. Buber a kelet és a nyugat, a zsidóság és az emberiség, a haszkala és a chaszidizmus szintézisét hirdeti.

Angol

The Modern Review. Calcutta, 1938. dec. „Jegyzetek“ gyűjtőcím alatt idézi Gandhi cikkét a zsidókról: A zsidók — úgymond Gandhi — a kereszténység „érintheletlenjei“, mert mind a két kisebbséget vallási ürtigy alatt üldözik. „Helytelen és igazságtalan dolog volna azonban a zsidókat az arabokra ráerőszakolni, mert Palesztina épúgy arab, mint ahogyan Anglia angol.“ A nemesebb eljárás az, ha a Franciaországban született zsidókat épúgy franciáknak tekintik, mint a Franciaországban született keresztényeket. „Ha én német zsidónak születtem volna — folytatja a Mahatma — én legalább annyira hazámnak tekintettem volna Németországot, mint a legmagasabb nem-zsidó német, akit felszólítottam volna arra, hogy lőjön le vagy vessen börtönbe.“ „Az önként vállalt szenvedés belső erőt és örömet ad.“ A német zsidók könnyebben vállalhatják a „Satyagraha“-t (passzív ellenállás), mint a délafrikai hinduk, mert tehetségesebbek, mert közösséget alkotnak és mert a világ közvéleménye pártolja őket. „Meg vagyok győződve arról, hogy ha közülük egy, akiben van bátorság és látomás, felkel és vezet őket egy nem-erőszakos akcióban, kétségbeesésük pillanatok alatt reménnyé változhatik át.“

Olasz

Davar. 1938. márc. *Héber Egyetemi Könyvtár*. A Scopus hegyén lévő Héber Nemzeti és Egyetemi Könyvtár az újjáépített Palesztina zsidóságának legnépszerűbb intézményei közé tar-

tozik. D. Charanovici József biatos-toki orvos alapította. Charanovic József lelkes cionista volt, Herzl egyik legszenvedélyesebb híve. Minden filérléjt a könyvtár számára vásárolt könyvekre áldozta s az oroszországi zsidó körökben alapítványokat gyűjtött erre a célra. Több mint 20.000 kötetet gyűjtött össze s ezek a könyvek már 1920-ban Jeruzsálemben voltak. A gyűjtemény ekkor lett a cionista szövetség tulajdona s ez alkotta a mai könyvtár alapját. 1925-ben az egyetlen alapításakor az egyetemhez csatolták a könyvtárat s azóta az egyetem független része. Az intézmény tulajdonában vannak mindazok a nyomtatott könyvek és folyóiratok, amelyek a zsidósággal vagy kiváló zsidó személyekkel foglalkoznak. Minden tudományos tárgyú könyvet és folyóiratot beszereznek s ha az egyetemen új osztályt vagy intézetet nyitnak meg, a könyvtár azonnal gondoskodik a szükséges irodalomról. Építészetet nem tanítanak az egyetemen, orvosi fakultás sincs, a könyvtár mégis beszerzi Európa és Amerika ilyen tárgyú irodalmi műveit az országban dolgozó orvosok és építésszek számára. Az összegyűjtött kötetek száma kb. 330.000 s évenként mintegy 30.000 a gyarapodás. Héber könyvekben és zsidó problémákat tárgyaló könyvekben ez a könyvtár az első a világon. Ez az osztály fontos bibliográfiai folyóiratot ad ki. (Kiriát Sefer). A könyvtár legértékesebb gyűjteményei közé tartoznak a héber inkunabulák. Talán 120 ilyen régi könyvről tudnak s ezekből 80 van a könyvtár tulajdonában. Érdekes gyűjteményt ajándékozott a könyvtárnak dr. Schwadron: a zsidóság legnagyobb személyiségeinek: rabbiknak, tudósoknak, politikusoknak, művészeknek, íróknak életrajzát, leveleit, fényképeit. A Héber Nemzeti és Egyetemi könyvtár a legnagyobb az egész közeli Keleten. Olvasóteremelt és kölcsönözőosztályát minden palesztinai lakos használhatja fajra és vallásra való tekintet nélkül s valóban igen sok nemzsidó is látogatja. A könyvtárat elsősorban a Héber Egyetem Barátainak Szövetsége támogatja. Megbízottaiuk a világ sok részén gyűjtik az egyetem számára szükséges könyveket. A könyvtár jövőéért az egész zsidóság felelős.

Luxustűzők, gyógyhashötők,
lúdtalpbetétek, ortopédiatűzők
és mindennemű egészség-
ügyi cikkek legolcsóbban
kaphatók:

SZÓBL CSURI

szalonjában

V. Arany János u. 34.

B. POLITZER ANNA

női divatszalonja

Budapest, VII,

Kertész utca 33, II. 4

a legkényesebb igényeket
kielégíti. Mérsékelt árak

DR. BENDEZT ÉS TÁRSA

Budapest, VI. Andrassy-út 15

9. sz.

**Antiquar könyvjegyzéke
megjelent**

*Kivánatra díjmen-
tesen elküldjük*

K I N G

CUKRÁSZDÁK:

VI., Andrassy-út 38. Telefon: 122...491

VI., Király-utca 14. Telefon: 121...941

V., Szt. István-krt. 29. Telefon: 121...865

V., Perczel Mór-u. 2. Telefon: 117...708

IV., Eskü-tér 6. Telefon: 188...497

Dr. Bendetz és Társa

könyvesbolt és tud. antiquárium

Budapest VI., Andrassy-út 15.

9. számú antiquar könyvjegyzéke

most jelent meg.

**A katalógust kívánatra
díjtalanul elküldjük.**

Minden könyvet, újat és régít
foiyószámlára is szállítunk.

Uj imakönyv jelent meg:

**Ifjainkkal
és öregeinkkel**

címmel.

A művelt zsidó közönség számára
magyarra fordította, bevezetéssel
és magyarázó jegyzetekkel ellátta,
korszerű imarészletekkel
kiegészítette

Dr. FÉNYES MÓR

Kapható:

STEINER ÁRMINNÉ

imakönyv- és kegyeskereskedésében

Budapest, VI., Király-utca 8. szám

Telefon: 113-806.

304194

LIBANON

ZSIDÓ TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

HEVESI SIMON: Gyóni Géza és ódája Kiss Józsethez
WEISZ J. GYÖRGY: Barokk a zsidó irodalomban
KESZI IMRE: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

KNÖPFLER LÁSZLÓ: Zsidó etikai gondolatok egy finn drámában
KECSKEMÉTI ISTVÁN: A zene hatása a vallásos érzületre
GFÖZINGER M. JÓZSEF: Waldapfel János pedagógiai és etikai elmékedései

KÖNYVEK:

ZSOLDOS JENŐ: Riedl Frigyes: Kölcsey Ferenc
KESZI IMRE: Németh László: Alsóvárosi búcsú
KARDOS LÁSZLÓ: Hajnal Gábor: Nem istenekkel, önmagaddal
GRÖZINGER M. JÓZSEF: M. Stein: Dath vedaath
KESZI IMRE: Sziráki Márton: Dalok
KOHN ZOLTÁN: Lengyel Béla: Nietzsche magyar utókora
ZSOLDOS JENŐ: Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába

KISEBB BIRÁLATOK:

Itéjetek (Zs. J.) — Stein Artur: A zsidók köz- és magánjoga Magyarországon (Grünvald Fülöp) — Igazságot a felvidéki zsidóságnak (Kohn Zoltán) — Paul Masson-Oursel: La philosophie les Orient (G. M. J.)

FOLYÓIRATSZEMLE

IV. ÉVFOLYAM 2—3. SZ.

1939. MÁRC. — MÁJ.

BUDAPEST

LIBANON

ZSIDÓ TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Szerkesztik

GRÓZINGER M. JÓZSEF KOHN ZOLTÁN
ZSOLDOS JENŐ

MEGJELENIK ÉVENTE HAT SZÁMBAN

Szerkesztőség:

BUDAPEST, VII., WESSELÉNYI - UTCA 71

Kiadóhivatal:

Dr. Bendetz és Társa könyvesbolt és tudományos antiquárium
Budapest, VI., Andrásy-ut 15. Telefon: 1-280-27.

ELŐFIZETÉSI DIJ ÉVI 5 PENGÓ.

EGYES SZÁM ÁRA: 1 P.

Hirdetési árak: Egész oldal 24 P., féoldal 12 P., negyedoldal 6 P.

Előfizetni a kiadóhivatalban vagy a Magyar Általános Hitelbank Andrásy-
úti fiókja 39.741 sz. csekk számláján lehet. (A magánközlemények helyén
feltüntetendő: Libanon.)

Minden cikkért szerzője felel.

Felölös szerkesztő: Zsoldos Jenő.

Felölös kiadó: Kohn Zoltán

Gyóni Géza és ódája Kiss Józsefhez

Nemsokára itthon fog pihenni, drága szent hantok alatt az anyaföld ölében; legyen emléke áldott és koszorúzza azt meg a nemzet szeretetének minden hervadhatatlan szép virága.

Erős lélek, hatalmas lélek, gazdag lélek, magában vitte az erkölcsi erőt, a büszke, erős dacot, a váteszi indulatot, a magasba törő hitet, az igazság égető panaszát, az égő csipkebokor lobogó lángját, a magasba törő akarás égostromló lendületét, a szókimondás, a meggyőzés ellenállhatatlan hevét, a bibliás szellemet, a prófétai lelkületet, — „keményhítű papoknak“ igába nem tört ivadéka. Magyar volt izig-vérig, a magyar lélek őserejének, a magyar őstehetségnek ragyogó példája.

Ó mennyi minden volt az ő lelkében! Forrongó láva birodalma és virágoskert és bortermő szőlő, magyar szántó és gyümölcsliget. Nem volt minden egyöntésű az ő lelkében, nem is lehetett; de mégis ellentéteiben összefüggő, teljességes világ. A lantján sokféle szólam zendül, sokféle érzés, indulat tör a magasba, sokféle irány és gondolat keresi a szót.

Oroszországban, bús hadifogságban a forradalmat várja; nem is tehetett mást, a forradalmat várja:

Zengjen a völgy és minden bús halom
Forradalom,
Téged szomjajztunk eleitől fogva.

Am a szenvedélyes indulatok és vágyak orkánja mellett csöndes hang is szól a lelkében, szól és dalol és lelkének benső igaz inája, hogy jöjjön el Istennek országa, a Béke és a Szeretet! Przemysl várában írta ezt a gyönyörű verset, amikor dübörgött a harc, amikor a legremesebben és legvéresebben tombolt, amikor a jövődő, amikor a nemzet és világok sorsa forgott a kockám, amikor a kétségbeesés fekete szárnya lógott az ostromlott vár fölött.

Bizonyára lelkének lelkében nem volt ő sem a harcnak, sem a vérontásnak, sem a háborúnak, sem a fölforgatásnak arra született híve, hanem magas eszményeknek és igazságoknak volt eszmehearcosa, az emberiség javának édes álmodója.

Még 1913-ban büszkén dalolta:

„Cézár én nem megyek“, mert a háború borzalmait már a béke idején fölmérte a lelke. De mikor a háború kitört, ment magyar kötelességérzéssel, halálmegvető hősiességgel.

A békekorszakban, a háború alatt és a hadifogság idején született versek bámulatos különböző világokat revelálnak, — és revelálják a mindent megértő és gondolatával mindent átölelő költőnek lelkét, aki hallgatja az embererdő lombjasuttogását, akár örömről, akár kínról regél a lomberdő suttogása.

És az a nyelv, amely a lelki megsejtéseket, a fölszívott igazságokat tolmácsolja, egyszerűségében milyen hatalmas és mindent kifejező, eget és szívet, virágot és villámot megszólaltató, egyszer elágyuló, máskor tüzes villámok között égzengéssel harsogó, egyszer Eolhárfa álmrezenése, máskor csattanó villámstor égi dördülése.

És az a lélek hallja ágyúdörgés közben, hogy gyermekek ott-hon imádkoznak:

Jó Istenünk védd meg az édes apánkat!

És az a lélek a messze távolból, a háború zajából megveti a pártoskodókat, az otthon vitézkedőket, a hitetleneket, az üzérkedőket, a hosszú csahos nyelvvel hazaszeretőket — csak egy éjszakára küldjétek el őket.

Az a lélek gondolatával elemzi az oroszok gögös büszke, szerencsétlen elesett cárját, a hatalmast, az elbukottat:

Isten kegyelméből boldog béke cárja — ez lehetem volna...

Ami kincset öltem öldöklő csatákba, minden muzsikomnak

Elszállt volna attól a nyomorúsága.

Váteszi lelke a harcok halálos gőzén át mindent látott, csak édes hazáját nem tudta látni, ahova minden gondolata szállt a harcok gőzén által. És fölsír a lantján:

Látod pajtás a Göncöl szekerét

Rúdja mutatja a haza táját,

Jó a csillagnak, az már oda láthat.

Egyik versében keményhitű papok ivadékának nevezi magát és valóban benne volt a kemény hit és erős meggyőződés keretében foglalva benne élt egy erkölcsi világ.

És ami bánat és szenvedés érte, az átviláglott költészetén és amit a Bibliából meríthetett, az életté vált életében és átsugárzott gondolatán és dalán:

Mi szépség volt és szép marad,

Jób könyvétől Chopin könnyéig

Ott ért a b á n a t f á k alatt,

És mind örök fényvel fénylik.

Hova nőtt volna, mire lett volna elhivatása, ha a hadifogságban el nem hervad élete? Igazságok lánglelkű harcosa, gyűlölködők megálázója, lelkek gazdagítója, szellemek felemelője, bátrak és csüggedtek biztatója, üldözöttek szószólója, igék prófétája — az lett volna!

* * *

Mindig elérzékenyülve és meghatottan olvasom Kiss Józsefhez írt ódáját:

Mert kő hullott a kis zsidógyerekre

Mikor zengte az első áriát

Az áriát, mely szép volt és magyar volt

S nem volt mögötte félezer magyar hold.

Nem volt mögötte csak egy bús zsidónak

Gyönyörű érző és vérző szive.

Költőnek, jósnak, búsnak, ujitónak

Hétszer kell itten vezekelnie.

Barna hajad a gyászokban fehér lett,

Hanem a csúcsot — mégiscsak elérted!

* * *

Gyóni Géza... a csúcsot elérte ő is... fiatalon. Fényes csillaga letűnt korán, mint Petőfié, de a lelke a dalaiban és dala a lelkünkben a miénk. A magyar haza szent földjében fog pihenni teste, lelke él dalaiban és jóvendőt teremt.

Hevesi Simon

Barokk a zsidó irodalomban

(Első közlemény)

I. Az egytemes barokk. Egy szó sorsa.

Nemcsak a könyveknek, hanem a szavaknak is megvan a maguk sorsa. A barokk szó születésekor, a klasszicista 18. században lesújtó ítéletet jelentett a renaissance-ra következő két évszázad művészeti irányáról. A logikában helytelen szillogizmus-alakzat neve, spanyolul és olaszul ferdén csiszolt gyémántkőé. Irányok és korok értékelése tanulmányos hullámgörbét mutat. Spranger, a szellemtudományok pszichológusa, csak szubjektív műltszemléletet tart lélektanilag lehetségesnek. A műltban minden nemzedék magamagát keresi, ha benne saját arcát fellelni véli, szerető elmélyedéssel adoptálja a kort, mely távolról jövő segítséget, biztató üzenetet küld számára. Laboratóriumi példája ennek a nagykorúsítási eljárásnak a „sötét“ középkorról szóló fikció bukása épen napjainkban. A barokkal semmi közösséget nem vállaló klasszicizmus kritikai álláspontja teljesen érthető: a 16. század új stílustörekvésében a renaissance-eszmények túlhajszolását és egyben elromlását látták. Még a műlt század utolsó tizedeiben is hiábavaló az igyekezet a hagyományos barokk-kép átalakítására, a kor lelki beállítottsága lehetetlenné tett minden átértékelési kísérletet. Csak a 20. század irracionálitást kereső lelkisége hozhatta meg a barokk emancipációját, mintegy illusztrálva a stílusirányok — és ma már mondhatjuk: a bennük kifejezett világnézetek — időszakos ritmikaiját. A modern művészettörténet nem a renaissance méterúrdjával méri a barokkot, nem is annak elromlott formáit látja benne, hanem a dinamikus türelmetlenség és extátikus kitörések nyomasztó feszültségű világát. Itt a pszichikai eredete a meggömbült, csavart vonaloknak, melyek oly indokolatlanok és érthetetlenek voltak sokáig, innen származik a klasszikus nyugalom és barokk dinamizmus helycseréje, mely matematikai pontossággal bekövetkezik, valahányszor a pozitívista szemlélet feladásával immanens világértelmezés helyett irracionális pátozban keresi egy kor a lét végső értelmét. (Az a művészettörténeti iskola, mely a század második évtizedében (az expresszionizmus kora európaszerte!) a barokk művészet átértékelését elvégezte, már a Diltheyen nevelődött szellemtörténeti módszerhez igazodott. Nem csoda, hogy a történet korszakainak szintetikus szemlélete a barokk stílus-megjelölést a kor szellemi életének egész területére kiterjesztette. Így szakadt el a „barokk“ jelző a szellemtörténeteszek akaratából elsődleges lelőhelyéről, a művészettörténettől, hogy szinte percek alatt beférközzék az irodalom-, zene-, filozófia-, gazdaság- és politika-történet műszavai közé: már nem is művészeti vagy irodalmi irányt, hanem életformát, világérzést jelent; tartalmában egyre tágulva közönséges, de annál átfogóbb jelentésű szótári melléknévvé süllyed és egyben emelkedik, úgy hogy a nyelvtan szabályai szerint fokozni is lehet.

A szó sorsának változása hű képe a barokk-kor értékbeli emelkedésének is. Mikor 1921-ben Weisbach sokat idézett, sokat támadott, sokban túlhaladott, de még ma is alapvető könyve megjelent, melyben elsőnek kísérte meg a barokk stílusjegyek megállapítását, nem volt nemzet Európában, mely ne tartotta volna érdemének, ha legalább irodalmában barokk-mozzanatokat fedezhet fel. Még a magyar irodalom is részese a 17. században az európai barokknak, amint azt Hor-

váth János és Turóczi-Trostler József kimutatta, pedig az irracionális nyugati áramlatok izgatott hullámverése mindig megtört a magyar józanságon, mely azokkal szemben következetesen visszautasító álláspontot foglalt el, vagy legalább — mint itt is — szenvedélyességüket saját hőmérsékére hűtötte le.

Az egyetemes barokk kutatásának lázgörbéje ma újra emelkedő ágba van. Elérkeztünk a barokk nyugodt, józan megismerésének idejéhez. Rövidesen sok mindent másképp látunk majd, mint akár tíz év előtt, de tagadni a jövőben sem lehet azt a Barokk Szinjátékot, melynek ideje: a 16—18. század; helye: Európa; főszereplői: az agg Michelangelo, Rubens, Greco... Tasso, Gongora, Calderon... Bernini..., Angelus Silesius, Jacobus Böhme, Leibniz... Loyola Ignác, Szent Teréz... Gryphius... Händel... Shakespeare, Donne...; statisztái: mindenki, aki él.

II. A zsidó barokk.

A szintétikus, szellemtörténeti látásmód, melynek diadalmas bemutatkozása talán épen a barokk-kor felfedezése volt, a zsidó élet zártsága miatt alkalmatlannak látszott a zsidó és európai szellem együtt-rezgésének kutatására. Csakis evvel magyarázható, hogy irodalomtörténészeink eddig nem figyeltek föl az újkori zsidó irodalom egyik szakaszának félreismerhetetlenül barokk jellegére. E vázlat épen azt kísérli meg, hogy az egyetemes európai barokk-terület számára még egy provinciát szerezzen: a zsidó irodalom dúsgazdag provinciáját. A huszas évek „barokk-láza” óvatosságra int: ma, túl a láz kríziséen, kétszeres vétek a barokk jelszó leple alatt irodalomtörténeti erőszakosságokhoz folyamodni. Mégis az „irodalmi barokk” terminus-importja a zsidó irodalom kutatása számára is termékenynek látszik.

A zsidó barokk öntudatlan visszhangja annak a lelki diszpozíciónak, mely Európát a 16. század közepén elöntötte. Időbeli kiterjedése egybeesik a nyugati barokk áramlatával, azzal az eltéréssel, hogy a zsidó lélek ösztönös tartózkodással háritotta el magától, hogy barokkja a szökdelő, könnyed, de egyben könnyelmű és felelőtlen rokokóba torkoljék: a zsidó barokk átmenet nélkül, villámcsapás-szerűen lendül át az aufklärungba, a haszklába. Így időbeli határa valamivel kitolódik: a zsidó szellemben még szilárdan áll a barokk uralom, amikor Nyugat már a rokokó évtizedeit éli.

Azt mondtuk: a zsidó barokk öntudatlan visszhang. Európai és zsidó alakváltozata között semmi kézzelfogható, durván kitapintható kapcsolat nem volt, még kapilláris átszivódás formájában sem. Az egyetemes barokk nem „hatott” a zsidóra (milyen elavultnak, túlhaladottnak érezzük ezt a befogadói passzivitást kifejező szót, amióta az irodalomtudomány a recepció aktív jellegét hangsúlyozza), de láthatatlan kapcsolataik vannak. Akár a tengerszemnek, melyet csak titkos földalatti csatornák kötnek össze a tengerrel, s vízében mégis észrevehető minden apály és dagály. A zsidó szellem magabazárkózásának legváltóságosabb pillanataiban sem adja fel európai igazodását, bár ez az igazodás nem tudatos, nem tervszerű — mint például a haszklála idején, amikor nagyon is programmszerű lévén, végletesen rosszul sikerült. Talán ez a legigazibb, legtermészetesebb szellemi együtt-lélekezés, amikor ösztönösen érzi meg egy nép annak a nagyobb közöségnek új világértelmezését, amelyhez minden partikularizmusa mellett is tartozik.

Barokk a zsidó irodalomban

A zsidó irodalom barokk-korának aláértékelése alapos revízióra szorul: ugyanolyan irányúra, amelyet a nyugati irodalomnak kutatói nemrég végeztek el. Mult századi irodalomtörténészeink mostohánbántak el e korról, benne „az elfajult kabbala és észbutító miszticizmus“ idejét látták, melyben alig csillan fel itt-ott a fény, mindenekelőtt Spinózánál, de ő is — természetesen — csak mint a cartesiusi racionalista módszer örököse szerepelhetett. Az egész kor irodalma igazában terra incognita számukra, feléje közeledni eredendően képtelenek a 19. század által meghatározott vér-összetételük folytán. Jellemző példája ennek a Heinrich-féle Egyetemes Irodalomtörténet „Héberék“ című fejezete (Neumann Edétől): a barokk-kor helyén néma csend, Mose de Riete után Mendelssohn következik. Graetz szerint „a 16. század második felében korlátlan uralomra jutó kabbala elhomályosítja és elbutítja a koponyákat, sőt elrontja a szíveket. (!) A zsidóság számára csak most kezdődik a „dumngläubiges“ középkor, melynek vallási süllyedése visszaesés a pogányságba“. Talán a barokk momentumok felismerése meghozza az izgalmasan érdekes, egyre növekvő és egyre szövevényesebbé meg színesebbé váló stilusterület zsidó parcellái számára is az elégtételt.

A 16. század derekán, Palesztinában éri el a zsidóságot a barokk-szellem*. Itt van most a misztika központja, legerősebb várai Jeruzsálem, Tibériás, Hebron és mindenekelőtt Száfed, ott Észak-Galileában, ahol mindig a legmélyebb volt az emberek misztikus honvágya. Száfedben él Mose Kordovéro, a középkori kontemplatív misztikának megfelelő kabbala-ijunit utolsó nagysága. Mintha megérezné, hogy vele sírba száll a középkori misztika: számbavesz, betakarít, leltároz, szisztematizál. A barokk-misztika megérkezésének előestéjén vagyunk: Kordovéro tanítása sokkal rendszeresebb, architektónikusan sokkal megalapozottabb, messiás-várásában sokkal türelmesebb, minthogy a kor titokban érkező, nyugtalan barokk-kivánságait kielégíthetné. Titkos mintaképe Majmoni Móre-ja — persze csak szerkezetében, a gondolatépület külső felépítési formájában, zárt rendszerében. De most más kellett: intuitív, égi inspirációkra támaszkodó, minél rendszerlenebb tanítás. Kordovéro intellektuális felépítésű misztikáját hihetetlenül rövid idő alatt elsüllyeszti Lurja diadalmasan előretörő, minden ízében barokk tanítása, melynek nyíltan vallott végcélja „a Megváltás siettetése“. A kordovéro-i klasszicista felépítéssel szemben a lurjai kabbala szerteáradó, kereteket nem ismerő: ebben is hű kifejezése a barokk világfelfogásnak. A zsidó lélek ellenállás nélkül, szívesen fogadja el uralmát.

Kordovéro gyors detronizációja a barokk szellem kezdetét jelenti. Az új kabbala csak látszólag folytatása a réginek, igazában világok választják el attól — akárcsak az európai barokk-jezsuita misztikát a középkortól. Ez az új kabbala nem éri be Isten, a Mindenség és az Ember viszonyának kontemplatív felmérésével, hanem barokk-türelmetlenséggel aktívan akar résztvenni a messiási világbirodalom megalakításában. Ugyanez a barokk türelmetlenség objektívválik a hirtelen elszaporodó önmessiasok végeláthatatlan sorában: Dávid Reubeni, Salomo Molcho, Sabbataj Cevi, Juda Chászid és Chajim Malach, Frank Jákob.... Szellemtörténeti hátterük az „aktívista“ kabbala köve-

*) Az Európával való élő kapcsolatot a hontalan spanyol zsidók még egyre érkező csapatai szolgáltatják.

telőző, istenostrombó, megváltást sürgető tanítása. Az imák közül is a türelmetlen szövegezésűek tesznek szert hirtelen népszerűsége: „...gyűjts össze minket h a m a r s á g g a l, mind az egész földnek négy szegletéről országunkba és a Te szolgádnak Dávidnak trónját m e n t ű l h a m a r é b b állítsd helyére, építsd meg örökkévaló épülettel h a m a r, ugyan a mi napjainkban, fiataloztasd ki m e n t ő l h a m a r a b b a Te szolgádnak, Dávidnak csemetéit...” (Péchi Simon ford.)

A világ Lurja számára káosz, rendezetlenség; tisztának és tisztátalanak barokk-keveredése, a szent és szentségtelen határainak Jacobus böhmei elmosódottsága. („A barokkot bátran nevezhetnők a tisztázatlan határkérdések területének“ vallja a művészettörténet.) Az egész világ: élettelen anyagok, növények, állatok.... sőt maguk az emberek is, eredendően tiszta vagy tisztátlan „szikrák“ lappangási területe. Lurja leszámol a túlságosan egyszerű talmudi skatulyázási elvvel, mely szerint „az emberek igazak, gonoszak, vagy középszerűek.“ Számára nem ilyen könnyű az osztályozás: a legigazabban is rejtőzik bűn, tisztátlanság, s a leggonoszabb sem lehet el fenséges szikra nélkül.

Nem véletlen, hogy Lurja ugyanannak a nemzedéknek tagja, mint Loyola Ignác. Misztikája aktív, harcos, „jezsuita“ misztika. Már a régi Mesterek is felismerték, hogy Lurja irányváltoztató jelenség, és tanításainak a kabbala ijunit (szemlélődő k.) helyett a kabbala máászit (aktív k.) nevet adták. Az ő misztikája számára is az aszkézis szolgáltatja az alapszint. Böjt, vezeklés, önsanyargatás elengedhetetlen követelmény: „húst, bort, beszédet hárítson el az ember magától és vezekeljen kétnapos szigorú böjtökben, böjt előtt hamut rakjon homlokára és így egye kenyerét, könnyeivel sózva. Éjjel pedig szenvedje el fekhelyén a négyfajta halálbüntetés minden kínját.“

Az aszkézis, az önsanyargatás a messiási gondolat szolgálatában áll. Mert minél nagyobb e földön a zavar, a rendezetlenség, annál nyugtalanabb, annál vágyóbb szemmel tekint Lurja a Rendezttség Világa, az Olam Hatikkun felé.. (Tipikusan barokk vágy.) Ennek a Rendnek gyenge visszfénye, földi megvalósulása a sabbat. Tiszteletére Lurja kabbalisztikus himnuszokat ír, gazdag barokk szimboliztikával. Szimbolum-szótárából nem hiányozhat természetesen a barokk erőtikus momentum sem: a szombat-ara fogadása és a tőle való búcsúzás érzéki képekkel való kifejezése. A barokk erőtikus mozzanat más munkáiban is minduntalan felbukkan, a kabbala hagyományos lélekvándorlási rendszere (Gilgul) mellé eltemetett forrásokból a Lelkek Teherbeesésének (ibbur nesámot) gondolatát ássa Ki: régi jámborok földreküldött lelkei támogatásul megtermékenyítik és teherbe ejtik a segítségükre szoruló földi lelkeket.

A misztikus erőtika Nadzsaránál éri el tetőfokát. Buja nyelve csupa metafora. Ósrégi időktől fogva használta a zsidó irodalom Isten és Izrael viszonyának szimbolizására a szerelem, az erőtikum terminológiáját. Már Hósea, a parázna asszony jelképével beszél a hűtlen Izraelről, „kit Isten eljegyzett magának örökre, eljegyzett igazsággal, joggal, szerettel és hittel.“ A Babiloni Névtelen ujjongó szónoklataiban is úgy szerepel Isten meg népe „mint vőlegény és az ő jegyese“. Így az Énekek Éneke már szinte eleve arra volt rendelve, hogy Isten és Izrael „nagy vizektől el nem oltható és hatalmas folyamoktól el nem sodorható szerelmét“ jelentse. Az emberi lélek két egyaránt extátikus egyesülésbe, unio mysticába torkolló érzése soha, sehol nem tagadta meg vérszerinti rokonságát. Mohó metafora-kereséseiben a keresztény

misztika is rátalál a Sir hasirim könyvére: Sulamit és a pásztor, Isten és az Egyház, hol Mária és Jézus, hol Isten és Jézus metaforikus kifejezéseivé mélyül el. A középkor elfojtott erotikája clairvaux-i szent Bernátnál és himnuszköltő társainál amor sanctus-szá: Mária-himnuszokká szublimálódik, és a barokk misztikát is a szerelem misztériumának szavai, képei izzítják. Ezidőtájt írja Szent Teréz extátikus dicséreteit az Égi Jegyes testi vonzóerejéről, tagjainak szépségéről „akinek keblére mámorosan dől földi szerelmese”. A száfedi kabbalista költők barokkszínezetű metafora-éhséggel újra felfedezik, birtokba veszik az Énekek Éneke meg a Zóhár buja terminológiáját, és oly merészen használják, hogy az olvasó minduntalan gyanakodni kezd, nem valóban földi szerelemről szól-e az író....

Weisz J. György

Az asszimiláció kora a magyar irodalomban

Nagy port felvert könyvében Farkas Gyula esendő véleményt táplál a magyar klasszicizmus elvi ellenfelei felől, kik a múlt század hetvenes éveinek a végén, a nyolcvanas évek elején verődtek csoportba az Akadémia és a Kisfaludy Társaság ellen. Ők szempontjaikat az irodalmon kívüli területről hozzák, — mondja kissé sajnálkozóan, kissé megvetően. — Sikerült nekik a politikai szempontokat az irodalmiakkal oly alaposan összevegyíteni, hogy a tiszta kritika, a magyar irodalmi fejlődés nagy kárára, mindinkább háttérbe szorult. Tartós iskolát teremtene, — teszi hozzá lakonikusan és önvalomásszerűen.

Farkas Gyula könyve valóban furcsa kánkánja irodalmi és irodalmon kívüli, társadalom-tudományos, fajelméleti, politikai, — sőt külpolitikai — szempontok összevegyítésének. Azt sem mondhatni, hogy ez valami új dolog volna nála. Irodalmi és társadalmi adatoknak, műveknek és pletykáknak nem épen meggyőző rendszerbe való laza, hol csillogó, hol zűrzavaros összefogása, kavargása, volt két korábbi könyve, a magyar romantika és A fiatal Magyarország kora is, a magyar irodalom történetének ez a két önállóvá és félelmetessé duzzasztott „általános” fejezete. Ezekután voltaképpen logikus következményeképen jött új könyve, mely kiadására a szerző saját bevallása szerint is, csak többévi vonakodás után szánta el magát. Meg kell hagyni, a legjobbkor. Soha még kornak nagyobb szükségére nem volt léte fajelméleti alapjainak tisztázására, mint ennek a szomorú mának, melynek felvilágosítását ime Farkas Gyula vállalta, becsülettel, tisztasággal, világ- és koráramlat-megvető heroizmussal...

Mi is a könyv tulajdonképeni tartalma? Farkas Gyula — igen helyesen, — fejére olvassa a bűneit a kiegyezéstől a világháborúig elterpeszkedett kornak, a túnya nyugalom, a millenáris cirkusz, napilap-idillség korának, melyhez sváb és zsidó asszimilánsok egymásra felbukkanó, egymást toló nemzedékei adták a zenekíséretet, mikor a nemzet nagy költője egy Kiss József, közvéleményének irányítója, vezére, egy Rákosi Jenő lehetett. Vítan felül áll: a kor elég elvető szót megérdemel. Unalmas volt, sekélyes, fölszínes és problémákat aggodalmas gonddal magától távoltartó. De lehetne talán egy két jó szót ejteni mellette. Az asszimiláció, ha kissé meg is változtatta a feudális—agrárius életformákat, vagy, hogy Farkas Gyulának érthetőbb nyelven beszéljünk, fel is hígította a magyar vért, hozott egy

és más üdvöset is: teremtett — a szerző szerint is az asszimiláció felel érte! — egy világvárost, mely lehetett egy ideig idegen és szokatlan test, mely lehetett botránykő a vidéki kúriák és községházak szemeiben, de amely nélkül végeredményben a magyarságnak ma a város ellen támadó úgynevezett öntudata sohasem támadhatott volna fel és amely nélkül Farkas Gyula is aligha tarthatna ott, hogy a saját német fordításukkal egyidejűleg megjelenő könyveket írhatna egy magyar szellemi életről, amely Budapest nélkül ma sokkal alacsonyabb szellemi színvonalon állana. Farkas Gyula ezt az állapotot mint vágyálmot emlegeti és ebben adjunk neki igazat. A boldogságot végülis mindenki a maga fazonja szerint képzelheti el és ha valakinek ellenszenves mindaz, ami Magyarországon a jobbágyfelszabadítást megelőző országgyűlés óta történt, lelke rajta. De elvárható egy szerző részéről, ki bevezetésében nyomatékkal hangsúlyozza, hogy minden sorában a leg t á r g y i l a g o s a b b ítéletre törekedett, hogy érzelmeit, és mégannyira jogos zsidógyűlöletét is legalább a fentemlített tárgyilagosság látszatának kedvéért háromszáz lapon át leplezni igyekezzék, s azután, a magánéletben akár a Stürmer illusztrációival aggassa teli berlini szobája falait. Lehet különben, hogy Farkas Gyula valóban becsületesen tárgyilagosságnak szánta művét és maga sem tehet róla, hogy politikának és intermittens zürzavarnak az a kaotikus keveréke, ami a mai magyar szellemi életet jellemzi, szándékait már indulásukban és irányukban eltorzítja. Hiszen a pisai torony is egyenesnek épült, s nem tehet róla, hogy a talaj ferde alatta. Ez a ferde, süppedékes talaj érezhető Farkas Gyulának minden lépése alatt, egy-egy balul sikerült mozdulatával, elszólásával pedig az ingovány sötét vadvízei loccsannak arcunkba: „Csemegi Károly s Fayer László teremtik meg a magyar büntetőjogot, mely nagyon csínjában bánik az uzsorásokkal...” (57. l.), Kozma Andor és Zempléni Árpád „lelkes filozofiták (mellesleg: banktisztviselők)...” (196. l.) Néha nem is az írott mű, hanem pusztán a szerző orra lőn kozmopolitának bélyegezve, — írja búsan Palágyi Menyhért ősmagyar lapjában a Jelenkorba... (150. l.) A szélsőséges sajtó otromba rágalma és útszéli gúnyolódása bajosan egyeztethető össze a Bevezetés tárgyilagosságát igénylő előzetes ríposztjával.

Ezek az árulkodó apróságok azonban legfeljebb elkedvetlenítők: a könyv alapvető hibája nem itt van. Nem a szándékon, vagy annak kivitelén bukik meg Farkas Gyula munkája, hanem azon, ami előző műveinek is kényes pontja volt: a szerző kissé varázsváros dogmatizmusán. Farkas Gyulának megvan az a kellemetlen tulajdonsága, hogy ha egy jelszónak beugrik, ezt legalább két és félszáz oldal erejéig teszi. A magyar romantika eleven bozótjában kelet és nyugat, protestáns és katolikus szellemiség csatakiáltásával tört be, tépett és szaggatott, ágak és indák közt dült egy egyirányban elindított gép erőszakosságával, és azzal sem törődve, hogy a felhozott adatoknak és érveknek jó-fele saját maga ellen bizonyít. Az eszme, ami egy hajlékony gondolkodású ember kezében csakugyan a kor mélyére lemutató varázsvessző lett volna, nála legföljebb a bűvész pálcája, mely a cilinderből huszonhárom, soha ott nem volt házinyulat ugrat ki. Rabulisztika és többé-kevésbé ügyes szemfényvesztés hiteti el Farkas Gyula új könyvében is, elsősorban magával a szerzővel, hogy varázsszava igaz. Ez a varázsszó ezúttal az asszimilációnak és antiszemizmussal a divattól valószínűleg teljesen független felfedezése. Persze, az asszimiláció kérdése valóban komoly kérdés és bajosan kép-

Az asszimiláció kora a magyar irodalomban

zelhető el a századvég irodalmának becsületes taglalása e probléma elkerülésével, továbbá a szükséges és helyes adagnyi antiszemitaság, amit Ady sok árja ellen is szeretettel táplál, nemkevésbé nélkülözhetetlen lámpa a millenárius **félhomályban**: de mindent erre a pár kaptafára húzni mégis túlságosan századunkbeli és plebejus megoldás. A kissé nehézkes szerző boldog szimplizmusa lehet megfelelő agitációs eszköz, — ez esetben persze célszerű lett volna olyan könyvet írni, mely olvasmánynak és stílus-produkciónak valamivel kevésbé unalmas — tudományos szempontból azonban csak anyiban hasznos, hogy néhány év múlva egy tisztultabb kor becsületes irodalomtudománya megállapíthassa, hol tartott a magyar szellemtörténet 1939-ben. Műfajnak Farkas Gyula új könyve seummivel sem magasabbrendű, mint eddigi írásai: írók és művek fürdője, elvek és mende-mondák levében.

Farkas Gyula tehát, mint taglót, kezébe kaparintván a jelszót: asszimiláció, nekilát az 1867—1914 közti évek irodalmának és buzgón taglalja azt. Minthogy az egész korról, annak lelkéről, társadalmi szerkezetéről, alkotóiról és műveiről ez az egy szó a mondanivalója, könyve nagyjából abból áll, hogy mondatokat, szókat ragad ki az írók műveiből, melyekkel asszimiláns voltukat, asszimiláns öntudatukat, illetőleg asszimiláns öntudatlanságukat bizonyítja, vagy bizonyítani véli. Persze, az egyesek megítélésében magával hozza az egész napjainkbeli dogmatizmusát, politikusi-ujságírói becsvágyát, anélkül, hogy a tudományosság látszatát elejteni akarná. Innen stílusának, mondanivalójának furcsa határozatlansága, bizonytalansága, ítéletének habozó, vissza-visszaszívó modora. Az asszimilációval szemben véglegesen nem foglal állást: ha egy helyen természetes, hogy a magyarság alakításában az abszolutizmus által okozott űrt idegenek töltik ki, s a legjobb, amit ezek tehetnek, ha asszimilálódnak, más helyütt — igen sok más helyütt — minden bűn az asszimiláció és az asszimiláltak rovására íródik. Farkas Gyula nem mondja ki nyíltan, kívánatos volt-e az asszimiláció, zsidó vagy sváb részről egyáltalán, — de, hogy zsidó részről utálja, azt elég világosan érezteti. Behatóan foglalkozik a zsidó származású írók viselt dolgaival, Dóczy Lajos (Dux Baruch), Heltai (Herzl) Jenő, Kóbor Tamás (Bermann Adolf), Makai (Fischer) Emil, Szomori (?) Dezső, mind eléggé megkapják tőle a magukét, amiért héber helyett magyarul tehetnek írni, de legjobban Kiss Józsefre, Ignótusra (Veigelsberg) és a két Palágyi (Silberstein) fivérre jár rá a rúd. Kiss József a hetvenes években még nem tud érvényesülni a maga magyar nyelvű zsidóságával, éppen magyar nyelve miatt; a kilencvenes évekből Farkas már gyönyörűséggel idézi Jancsó Benedek kritikáját: „egy-egy őrizetlen pillanatban elárulja, hogy a nyelv művészete nem veleszületett, hanem csak eltanult“. Hazafias költészetéről megállapítja: „Nem haza-, hanem szülőföld-szeretet ez, mely állami formától (!) nemzeti közösségtől függetlenül benneél a legprimitívebb ember lelkében is.“ (198. l.) Nagyon haragszik Ignótusra. Egy kijelentését nem átalítja meghamisítani. Szerinte a Hét, — Kiss József lapja, — már nem elégszik meg a zsidók egyenjogúságával, hanem faji felsőbbrendűségüket hirdeti, „— mint Ignotus mondja — a zsidók sokan vannak, a magyarok túlságosan kevesen.“ (109. l.) A teljes mondat, ahogy Farkas Gyula néhány oldallal később, eléggé gondatlanul leleplezi magát, egészen mást mond: „Röviden, de teljes őszinteséggel azt tartom, hogy antiszemitaság a Magyarországon a zsidók túlságosan sokan vannak, a magyarok túlságosan kevesen.“ (153. l.) Tehát a zsidók nem faji felsőbbren-

dűségüket hirdetik Ignotus tollával, pusztán az antiszemizmusrak a fennálló népszerűségi számarány melletti esetleges veszélyeire mutat rá a kipécézett, többszörösen fölemlégetett mondat; olyan tétel ez, amelynek igazsága éppen napjainkban van kiderülőben. Ha Farkas Gyula megtámadja a német-asszimiláns Rákosi-Kremsnert, Ady ellen való fellépése miatt, akkor Ignotusra mindjárt három történeti tévedést olvas rá Ady mellett való fellépését illetőleg. Az első: „Adyhoz neki sem volt sokkal több köze, mint Rákosinak“. A második: fellépése a társadalmi és politikai szempontokat (különben a la Farkas Gyula!) az irodalomba vegyítő korai fajvédő szellem ellen, mely már a század elején kiásta a tomahawkot azzal az irodalommal szemben „melynek emberei magyar nyelven írnak, magyar földön élnek, s ha fejük tetejére állának, sem tudnának egyebek lenni, mint magyarok?“ A harmadik: hogy a zsidó értelmiséget Ady köré állította s ezzel megtevesztette a saját közönségét. Ady, mint tudjuk, ez utóbbi tévedést nem vette túlságos tragikusan. „Oh, vak szívű, hideg szemű barátok,“ — idézi Ady sorát meglehetősen gonosz módon Ignotus ellen Farkas, holott Ady éppen az idézett vers elé tartja jónak ajánlást írni: „Ignotusnak... Neki, aki talán már régen lát és meglát engem.“ A két Palágyi fivérnek már pusztá említése is dühbe hozza Farkas Gyulát. Oh, szegények, végkép nem tehetnek semmit, sőt semminek az ellenkezőjét sem, anélkül, hogy az rossz, elvetendő, kigúnyolni-, szétmorzsolni-, fölaprózni-, megsemmisítenivaló ne volna. Ha Palágyi Menyhért olyan sorokat ír, melyekre már sehogy sem fogható rá, hogy asszimiláns—disszimiláns szelleműek, — „meg akarunk nyerni másokat és azalatt elveszítjük önmagunkat“ — akkor azok a sorok nem tőle, hanem Vajda Jánostól származnak. — „Mert vajjon származhattak-e Palágyi-Silberstein agyából és szívéből e sorok?“ — bizonyítja meggyőzően Farkas Gyula. (106. l.) (Mellesleg, egy helyütt Ady állít kérdezve: amelyhez Farkas Gyula szükségesnek tartja odabiggyeszteni: „héberes fordulattal“!). A színházak francia („nagyobbrészt zsidószármazású“) írók darabjaival lázítják a közérkölcsoket, de amikor a két Palágyi beadvánnyal fordul a belügyminiszterhez, hogy Prévost „Félszűzek“ c. darabját levétesse a műsorról, úgy címük megint Palágyi-Silberstein, jutalmuk gúnyos leintés, persze nem a kortársak részéről, hanem Farkas Gyuláérol. Palágyi megfigyeli és megrója egyes színészek németes és zsidós kiejtését. Ugyanezt tíz évvel később a színmagyar Szász Zoltán már mint hallatlan eredményt, a nyelv gazdagodását, szinesedését dicsőíti. Ki a hibás ebben? A szerző nem mondja ki, csak a sorok közt érezteti, hogy a zsidók és Palágyi. Nem segít Palágyi Menyhérten az sem, hogy lapjában kikel a „galíciai zsidó szellem“ ellen. A cikket nyilván Vajda sugalmazta. Palágyi Lajosnak pedig súlyos tévedése, hogy kikel Ignotusnak a magyar irodalmat zsidó és nem-zsidó csoportba osztó cikke ellen. Persze Palágyi tévedése nem jelenti azt, hogy Ignotus, aki ellen ír, nem tévedett, ők mindketten, csak tévedhetnek.

Dehát, nemcsak a zsidó írók kapják meg a magukét, megkapják a zsidó közönség, a könyvkiadók, a tudósok is. Egyik zsidó kiadó igyekszik a másikat letromfolni s ennek a magyar közönség fizeti meg az árát. Ebben főleg két dolog érthető nehezen. Az egyik, hogy a kiadók versengésére milyen módon fizetne rá a közönség? Ráfizetésnek azt nevezik, (ezt közölhetjük Farkas Gyulával), ha valaki valamely áruhoz (például a könyvhöz is) drágábban jut, és nem, ha

Az asszimiláció kora a magyar irodalomban

az eladók versengése révén olcsóbban. Különbösen is, mily módon fizetne rá a magyar közönség, mikor pár oldallal később megtudjuk, hogy az összes egykorú tanúvallomások szerint könyvet majdnem kizárólag a zsidó értelmiség vásárolt. Ha a könyvnek úgy előállítását, mint eladását és megvétele ekorban majdnem kizárólagosan zsidó dolog volt, úgy nem értjük, miért avatkozik bele ennek a folyamatnak üzleti részébe Farkas Gyula.

Zsidó tudósnak is jobb lett volna nem születnie, mint belekerülni Farkas könyvébe. „A keresztény Magyarország megalapításának korát Marczali Henrik írta meg, akinek többek közt érdeme, hogy még egyetemi tanárság kedvéért sem volt hajlandó keresztény vallásra térni.” (161. l.) Idézi vele kapcsolatban Pauler Gyula megállapítását is: „Munkájának idegenszerűségét nem fejtegetem, melynek oka nem az abban folyó új tárgyalási mód, hanem nyelvének, felfogásának magyartalansága.” Ez a nyelvi nem egészen kifogástalan mondat legföljebb arra mutat rá, hogy már a múlt század végén is egyszerűbb volt bizonyos dolgokat nem fejtegetni, mint fejtegetni. Sőt nemcsak egyszerűbb: meggyőzőbb is. — Megkapja a magáét Acsády-Adler Ignác és a nyelvészek gárdája is. E célból Farkas Gyula attól sem riad vissza, hogy némiképen retusálja a Nyelvőr munkaársi listáját. Általában: a zsidó semmit sem tehet, hogy a Farkas Gyula által lábai elé vetett gáncokban meg ne botoljék. Ha bizonyos teóriáknak nem felel meg: egyszerűen félrevetetik. Szép Ernő, Nagy Endre létét, csak épen tudomásul veszi Farkas, Füst Milánnak, Somlyó Zoltánnak nevét sem említi. Kegyelmet és szimpátiáját csak három szerencsés zsidó nyeri el: Seiffensteiner Salamon, Spitzig Itzig és Gellért Oszkár.

Tulajdonképpen nem egészen indokolt ilyen hosszú cikkben foglalkozni Farkas Gyulának a német fordítása kedvéért megírt könyvével. A szerző a Függelékben megemlíti Klaus Schickert *Die Judenfrage in Ungarn* című könyvét, mely mint a Harmadik Birodalom szellemtudományának reprezentatív terméke, csak 1937-ben, Farkas Gyula műveinek befejezése után jelent meg. Ebben sem kétkedünk: Farkas Gyula valóban nem vett át adatokat Schickerttől, ellenkezőleg, ő maga produkált adatokat kellő számban egy eljövendő Schickert-mű számára. — Ime, ilyenek vagyunk! — mutat rá gáláns mozdulattal a magyar szellem fejlődésére és újkorára Farkas Gyula és igazán nem kell másnak, mint udvariasságnak felfognunk, ha közönségének azt mutatja, amit az látni akar...

Keszi Imre

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Zsidó etikai gondolatok egy finn drámában

Az újabb finn líráról Északi fény címmel tartott előadásomban igyekeztem megvilágítani a kérdést, miért is kell a magyar-zsidó tudományosság érdeklődésének közvetlenül a magyar után a finn szellem alkotásai felé fordulnia? A finn költészet rokonépünk költészete, egy olyan népé, amelynek szinte minden egyes tagjában él a magyar rokonság tudata. A finn nép szellemi hasonlatosságot mutat a zsidósággal.

gal: A Biblia népének etikáját, egész szellemiségét mindenkor a Szent Könyv irányította; ehhez hasonlóan a „Kalevala népé”-nek életében is egy népköltési mű jutott döntő szerephez. Ez szerzett világhírt magának a népnek, sőt irányító szerephez jutott a nemzet további kulturális fejlődésében is.

Az alábbiakban egy finn drámára hívjuk fel figyelmét. Ez a drámai alkotás az említett okok mellett sajátosan zsidó vonatkozásai miatt az méltán tarthat számot az érdeklődésre.

A Finn Irodalmi Társaság (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) irodalmi ítéleteinek végtelenül nagy súlya van, mert egy olyan nemzet irodalmi életét irányítja, ahol a szellemi tudományokat (nemzeti nyelv, néprajz és irodalom) rendkívüli módon értékelik, ahol egy irodalmi mű (a Kalevala) megjelenése történeti esemény, megjelenésének évfordulója nemzeti ünnep. Szinte túlzás nélkül azt mondhatnók, hogy a Társaság kitüntetése néha európai jelentőségre emel egy-egy művet. Az S. K. S. legutóbbi drámapályázatára rengeteg nagyszabású színmű érkezett be és ezek közül első díjra Axeli Tola lutheránus pap Azaria című könyvdrámáját tartották érdemesnek. A dráma a legszebb finn nyelven, kalevalai nyelven van megírva, anélkül, hogy a szerző agyonzsúfolta volna tájszavakkal, ami a tárgyhoz viszonyítva, nem is lett volna indokolt. Az író művészete igaz jellemeket, élő alakokat teremt. Ezek a tulajdonságok teszik érthetővé, hogy a Társaság ezt a minden drámaiságot nélkülöző darabot többre értékelte, mint a színpadi követelményeket érvényesítő műveket.

A Babilóniában, a zsidók fogsága idején játszódó négyfelvonásos dráma tárgya a következő: Az öreg Tóbiás, ki pénzét határtalan jószívűségében szétszorgatta és évekkel a cselekmény kezdete előtt hatalmas kölcsönt adott testvérének, amit mindezeideig nem látott viszont, a legnagyobb nyomorúságban él feleségével, Hannával. Éhségükben Hanna egy ízben szemet huny afelett is, hogy régi szolgálójuk meg nem engedett módon jut egy gidához. A gidaőrző pásztornak feltűnik a hiány és a szolgaságban amúgy is megszeppent zsidót alaposan megszarolja. Nem is tudná kifizetni a hatalmas összeget, ha egy betoppanó vándor, Azaria nem vállalná a fizetséget. A nyomorból Hanna csak egy kiutat lát: hogy a fiatal Tóbiásnak messzi útra kell kelnie, hogy az adós fivért jobb belátásra készítse. Azaria elkíséri Tóbiást, hogy baj ne érje az úton. Utközben betérnek egy gazdag zsidó, Raquel házába. Raquel régóta ismeri Hannát és az öreg Tóbiásnak is igen jó barátja. Raquel házán átok ül: Sára leányának mind a hét ura meghal a nász éjszakáján, még mielőtt Sára asszonyuk lehetett volna, Élinek, Raquel szolgálójának, minden mesterkedése ellenére Tóbiás önmegtartóztatása megtöri a varázst és életben marad. Kincsekkel megrakodva érkezik vissza atyja házába. A testvér megfizetett. A jómód kezdetén az eddig távolmaradt rokonok is, szomszédok is megtalálják az útát az öreg Tóbiáshoz. A vak öreg visszanyeri szemevilágát.

A történet vázlatos ismertetése nem kelti egy nagyszabású esemény-sorozat hatását, de a földöntúli erők szerepeltetése és a műből áradó szimbolikus értelem kiemeli a drámát a mindennapi keretek közül. A magasabbrendű elemet pedig a szerző ügyesen vonta be az esemény-mozzanatok közé, úgy hogy a szereplők emberfeletti jellege csak a dráma olvasása közben bontakozik ki. Egyre határozottabban alakul ki az olvasóban az érzés, hogy A z a r i a maga a földre szállt angyal, az Égi küldött. De ez az érzés csak a mű kihangzásánál válik teljes

Zsidó etikai gondolatok egy finn drámában

bizonyossággá. Éli is kezdetben csak egyszerű intrikus szerepet tölt be, két vetélytársát uszítja egymás ellen (van benne valami a Bánk Bán Biberachjából), később azonban a bűvös ábra emlegetésénél már a Faust pentagrammujára gondolunk, hatalmának ördögi voltát pedig már csak akkor tudjuk valóságnak, mikor ettől a hatalmától már meg is fosztotta az angyal.

A mű alapeszméje a megalkuvás nélküli hit feltétlen diadala. Eszerint az öreg Tóbiás története tulajdonképpen a bibliai Jób könyvének alkalmazott változata. Egy másik indítékra is fel kell hívunk a figyelmet; a fiatal Tóbiás szerepe az erkölcsi érzés győzelmét példázza. Nem kétséges, hogy a monotheisták emberi erényeinek főforrása a Biblia. A kút örök s örök a remény is, hogy az emberek milliói mindig meg fogják találni és keresni is fogják a kút lelőhelyét. Örök a Szent Könyvön alapuló zsidó etika is, amelynek törvényeit a dráma két Tóbiása hirdeti. Az öreg Tóbiást nem tántorította el Urától sem a nyomor, sem a mindennél szörnyűbb világtalanság. Nem tér le a tisztesség útjáról, nem fárad el hinni és reménykedni. Az ösatyák erényei élnek ebben a zsidó öregben. Ur marad megalázottságában is, héketűró, vendégszerető. Lelkében a legkisebb hibát sem lehet felfedezni, ép ezért könnyen feledi a megtértek tévelygéseit. (Mily lelki nemességgel tudja felruházni az Ur az ő legegyszerűbb szolgáját!) A zsidó: jó családapá, jó férj. Ha gond gyötri, nem siet fájdalmát megosztani; aggódik, ha csüggedtnek hallja feleségét. Kedves és mélyen emberi ez a néhány szó:

József: Kész az étel. Hagyjam odakinn?

Öreg Tóbiás: Hozd József, majd ott benn étkezünk.

Hanna: Nem, nem! Nem én egy falatot!

Öreg Tóbiás: Engem búsítsz, hogyha éhezünk:

Rajtam segíts!

Amikor visszanyeri látását, első szava a megtévedt asszonyhoz szól:

Hanna, hadd simogassalak!

Látom: hajad dér-ütötte.

Hát az orcád? Búvonalak

Szántva reá. De nem bűn-e:

Szavam nem bántott-e meg?

A fiatal Tóbiás sorsában, amint említettük, az erkölcsi érzés diadalmaskodik. Természetes érzékiségű férfi, de amellet szemérmes, mert él benne az emberi magasabbrendűség tudata is. Érzi, hogy egész valóját „hevesebb tűz járja át, mint illik egy jámbornak fiához“. Ez a második alapeszme-indíték a fiatal Tóbiás és Azaria egyik párbeszédében meggyőzően kimutatható.

A női szereplők (a két anya: Hanna, Edua) a férfiaknál sokkal „lelmesebbek“, anyagiasabbak. Bennök is felülkerekednek a nemesebb érzelmek, és lelkifurdalásuk, aggódásaik szánalmat keltenek. Az apa büszke a fiára, amidőn látja, hogy az nemes dolgot cselekszik és el-esett véreit akarja eltemetni a király szigorú parancsa ellenére is, a zsidó anya (Hanna) azonban minden más gondolatot félre téve, csak fiáért aggódik, gyermekéért reszket. A drámaíró hatásosan érzékelteti a zsidók irtózását a temetetlenléstől és Tóbiás meg Hanna eltérő állásfoglalását. Edua szegénysége miatt nem fogadta szívesen az ifjú Tóbiást, de amikor attól fél, hogy talán az is az első hét férj sorsára

jut, reszket a gondolattól: elpusztul egy másik zsidó anyának a fia!
A hatalmas versés dráma lefordítását Vikár Béla, a kiváló magyar Kalevala-fordító, vállalta. Az eredetivel nyelvi szépségben egyértékű műfordítás egyelőre kéziratban van. (Az idézeteket innen vettük.) A La Fontaine Irodalmi Társaság kiadásában fog megjelenni. A magyar Azaria a magyar műfordítás történetének jelentős eseménye lesz, de egyben ekes bizonyítéka és megelevenítője a zsidó értékeknek és lelkeségnek.

Knöpfler László

A zene hatása a vallásos érzületre

Spinoza mondja valahol, hogy a legmagasztosabb erény Isten ismerete és szeretete. Isten megismeréséből származik lelkünk legnagyobb gyönyörűsége és öröme, vagyis a legnagyobb boldogság. Ezek után önkéntelenül is az a kérdés következik: hogyan ismerhetjük meg Istent? Mi nem fogunk erre a kérdésre feletet adni, de amennyiben tárgyunkat érinti, beszélhetünk róla. Istent sohasem fogjuk megismerni tudni. De megsejteni talán tudjuk. S már ez is véghetetlen-magasztos érzést vált ki belőlünk.

A megsejtetés leghatásosabb eszköze, amint azt az egyházi művészet is mutatja, a zene.

Azt szokták mondani, hogy a vallásos zene közel hozza az embert Istenhez. Szinte vakmerő dolog kimondani, hogy a vallásos zenében maga Isten jelenik meg előttünk. A magasztos zenének van valamilyen misztikumot, a szó eredeti értelmezésében vett misztikumot kiváltó hatása. Ez a lélek-kifejező művészetek közül csak a zenének van birtokában s ezzel létrejöhet egy bizonyos irracionális kapcsolat az erre mindenesetre fogékony ember lelke és az isteni szellemiség között. Nem zavaros, homályos és titokzatos érzéskomplexum tehát, amit a vallásos zenéből nyerünk, hanem épen ellenkezőleg (gondoljunk a misztikum szó eredeti értelmére): az Istenhez való közel-férkőzés tiszta és pihenésképen ható, felemelő érzése. Ennél nagyobb jutalom ember számára nem képzelhető el.

Valószínűtlen, hogy más művészet is át tudna annyira lényegülni az emberi lélekben, mint a zene. Igaz, a költészetnek is megvannak a maga eszközei erre, de hogyan volna képes a költészet annyi színárnyalatot egyszerre megcsillogtatni! Az újabb költői törekvések segítségével ugyan a vers nagyon közel jutott a dallamhoz, oly annyira, hogy egy-egy vers hallatára szívesen nevezné hallgatója a verset átmenetnek a zenéhez (az új magyar lírában pl. Tóth Árpád versei egészen zeneiek és sokszor majdnem megközelítik egy zenemű hatását), mégis, hogyan versenyezhetnek még ezek az „átmeneti“, a zene határán mozgó költemények is valamely sokszólamú, hangerősségét, hangszínezetét tetszésszerint változtatni tudó zenekarral? A festészet színében gazdag s ha ezirányban felül mulja is a zenét, hogyan tud térben és időben létezni egyaránt? A festő műve él és pompázik színeiben a vászon síkján, de miként képes időben is valamit kifejezni? Talán süket ember számára ez a kifejezés maximuma. Talán az ő normálisnál erősebben kifejlődött képzelőtehetségében a festmény el tudja érni ugyanazt a hatást, mint a miénkben a zene.

Valamennyi művészet közül tehát a zenének van meg a legtöbb eszköze a lélek kifejezésére. Itt persze jó lenne abszolút valóságokban

A zene hatása a vallásos érzületre

beszélni, mert természetes, hogy az a költő, aki a hangszéres zenéhez mit sem ért, nem talál lelkének kifejezőbb műfajt a versnél. A hasonló körülmények között levő festő a festményt tartja lelke legméltóbb kifejezőjének és így tovább. De a zene talán már inkább elképzelhető a legmagasabbrendű lélek-kifejezőnek, ha ezeket a többi, „speciális“ művészeteket egy pillanatra háttérbe szorítjuk. És most hallgasson a zenére a költő, a festő, a szobrász és a többi művészet képviselője, s ekkor azt kell hallaniok: a zene átfogja és kifejezi valamennyiök kifejezni-valóját. Vagy ha így sem tudják ezt elismerni, tekintsenek a zene nagyszámú eszközeire és ebből következtessenek a zenei műfaj legmagasabbrendűségének igazságára. Mert vannak igazságok, amelyek abszolútak ($2 \times 2 = 4$) és igazságok akkor is, ha senki sem tud róluk és ha senki nem érti azokat. Így állhat a dolog a zene legmagasabbrendűségének igazságával is. A zene helyzete a művészetek között olyan, (s ezzel talán világosabbá válik, amit mondani szeretnénk), mint amilyen a filozófiáé az egyes tudományok között. A filozófia ugyanis a maga egyéni, sajátos módszerével — s ez az, ami-ben az egyes tudományoktól legfőképpen különbözik — valamennyi tudományt magában foglal, úgy hogy azokat a maga szempontjából csoportosítja. Éppenúgy tehát, mint a zene a többi művészetet. A zene is módszerben, eszközeiben különbözik a többi művészettől. Az analógia azonban mégsem teljes, mert míg a filozófia ugyanúgy véges erő-ekkel kénytelen a végtelenre törni, mint ahogyan az egyes tudományok véges erőket használnak fel véges eredményeik elérésére, addig ezzel szemben a zene és a többi művészet viszonyát véve figyelembe, a zene erőforrásai messze meghaladják a többi művészetét, ami aztán a kifejezőmódokban is megnyilvánul, s nemcsak arra képes, hogy véges erő-ekkel törjön a végtelenre, hanem (legalábbis a többi művészet kifejező-eszközeihez képest) szinte a végtelen eszkö-zével szolgálja az emberi lelket és szinte végtelen eszköze van az em-beri ésszel és főleg érzelemmel felfogható és elképzelhető végtelen elérésére.

Térben nem is létezik, de annál inkább időben. Hiszen a lelki folyamatok mindnyájan időben mennek végbe. És a zene lelki folyamatá válik, mihelyt felfogjuk. Mi nem a hegedűt, a csellót, a brácsát, az obo-át halljuk, nem a szoprán, alt, tenor és basszus énekszólamokat, hanem ezeknek külön-külön vagy együttes kifejezését, s érezzük lelkünkre való hatását. És mindezeknek a zenei megnyilvánulásoknak lelkünkbe-jutásakor lecsapódik bennünk az a tiszta, már átlényegült, az anyagtól igen távol levő érzés, amely most már az istensejtés határán mozog. Ez az a pillanat, amikor birtokába jutottunk a legboldogabb érzésnek.

A zenének egyre nagyobb szerepet kellene kapnia a zsidó vallásos érzület elmélyítésében is.

Kecskeméti István

Waldapfel János pedagógiai és etikai elmékedései

A kisebb alakú munkák igen gyakran gazdagabbak eszmékben, mint a nagyterjedelmű könyvek. Leibniz bőtartalmú rendszerét Monadológiájában harminc oldalon fejtette ki. Hume „Essay“-je kb. száz-hatvan oldalra terjed. Kant egyik legalapvetőbb erkölcsstani műve, a

Grundlegung der Metaphysik der Sitten, csupán mintegy száz lapot ölel föl. Ezért tanácsolja Driesch a filozófiai íróknak: „Seid kurz und scharf in der Schreibweise und vermeidet es nach Kräften, Bücher enormen Umfangs auf den Markt zu bringen“ (L. Hans Driesch: Philosophische Forschungswege. Ratschläge und Warnungen. Leipzig, 1930). Waldapfel János sem írt vaskos köteteket, mert kitünően értett ahhoz, hogy sok mondanivalóját, termékenyítő gondolatait és eszméit kisebb-nagyobb dolgozatokban, tanulmányokban és előadásokban összesűritse. Erről tanúskodik „Közműveltség és nevelés. Waldapfel János válogatott dolgozatai“, (Studium R.T., Budapest, 1938.) címen sajtó alá rendezett hagyatéka, amelynek minden része a tárgyalt kérdés maradtalan egészét nyújtja. A részegészeket pedig, akár szorosán vett pedagógiai, akár művelődési, akár neveléstörténeti, akár gyermeklélektani problémákkal foglalkoznak — egy eszmevonalon fűzi össze: a jó, az etikum eszméje.

„A filozófia mai feladata“ c. dolgozatában ahhoz az etikai végkövetkeztetéshez jut el, hogy a különböző filozófiai rendszereket egy alaptudat fonja össze: „minden igazság, az ész, a hit, az erkölcs igazsága csak annyit ér, amennyiben hozzájárul ahhoz, hogy az ember erősebb, bölsebb és jobb legyen.“ Kármán egyes írásait és Herbert etikáját felhasználva, az „Általános pedagógia“ c. tanulmányában Ostwald energiafogalmát alkalmazza a pedagógiára. A nevelés fogalmának, jogának, kötelességének, tartalmának, céljának és nehézségeinek fejtegetése arra az eredményre vezet, hogy a nevelés központját az erkölcsi energia „optimum“-má emelésében fedezze föl. Ez az „optimum“ az, amit Kant jóakaratnak nevez és a kanti „guter Wille“, lebeg Waldapfel szeme előtt, amikor a nevelés céljául az erkölcsi energia (erkölcsi műveltség, jellemszilárdság) „maximum“-ra emelését tűzi ki. És miként Kant többre becsüli a gyakorlati, mint az elméleti eszt és ezért feladja a tudást, hogy helyet csináljon a hitnek, úgy Waldapfel is az értelmi (sokoldalú érdeklődés) és testi energia (ügyesség, erő) kialakításában csupán eszközt lát az erkölcsi energia „optimális“ fejlesztéséhez. „Az etika tanítása közoktatásunk rendszerében“ c. felolvasásában Waldapfel, a profétapedagógus nyilatkozik meg. Jesajasi hang üti meg az ember fülét ennek a patetikus előadásnak olvasásakor és az az érzése támad, hogy ha megszívlelték volna Waldapfel teofániai szavait, a mai társadalom barbarizálódása nem következett volna be. Nemcsak immoralitással, hanem amoralitással is vádolja Waldapfel a mai társadalmat, amelynek javítását csak az etika külön tárgyként való tanításától várja: az összes iskolafajtákban, az elemi iskolától a főiskoláig.

Ez az emelkedett hang és ez az átfogó, a probléma egészét átölelő színopszis jellemzi a kötet egész tartalmát.

„A gyermeki lélek megfigyelése“ c. előadásában Waldapfel messze elágazó szintetikus látása, tudománytörténeti perspektivizmusa és gyermekpszichológiai ismereteinek egyetemessége tükröződik. A gyermeklélektani könyvek a modern gyermektanulmány kezdeteit rendszerint a múlt század 80-as éveire helyezik, amikor Preyer „Die Seele des Kindes“ c. művével ajándékozta meg a tudósvilágot. Waldapfel azonban itt is messzebbre tekint és mélyebbre hatol. Preyer említett művét több mint egy évszázaddal megelőző gyermektanulmányi dokumentumok tárgyalásával indítja meg a „scientia amabilis“ forrásainak történeti beszámolóját. A műveltség fogalmát, lényegét és kritériu-

Waldapfel János elmékedései

mát „A műveltség tudománya“ c. cikke fejtegeti, Kerschensteiner „Theorie der Bildung“-jára emlékeztető egybefogó és egybelátó alaposággal. A műveltség tudománya vagy a közműveltség tan körvonalai az itt először közölt kéziratból bontakoznak ki, és nagy vesztesége a magyar pedagógiai tudománynak, hogy az 1898-ban kezdett, de később abbahagyott könyv nem juthatott el a befejezésig. — Az eredeti látásmód és perspektivikus szintetizmus jellemzi „A formalis fokozatok elméletének története“ c. nagytanulmányát is, amelyben az akkori pedagógiai irodalom legjelesebb művelőinek (Herbart, Rein, Ziller, Dorpfeld stb.) elméleteit adja elő élelátással és tudományos lelkiismeretességgel.

Ennek a lelkiismeretes tárgyilagosságnak a szelleme árad felénk abból a lelkesedésből is, amellyel kortársairól (Fináczy Ernő, Volf György, Kármán Mór, Beöthy Zsolt) és tanítómestereiről írt vagy megemlékezett. Waldapfel mint Kármán Mór tanítványa és munkájának folytatója „Kármán Mór filozófiai és pedagógiai elmékedéseinek alapvonásai“ c. dolgozatában Kármánt, a gondolkodót igyekszik olvasóival megismertetni. Kármán nem alkotott filozófiai rendszert és filozófiáját Waldapfel a mester előadásaiból és pedagógiai elmékedéseiből hámozta ki. Aristoteles, Hegel, Lotze és Herbart azok a filozófusok, akikhez Kármán a legközelebb állott, de tulajdonképeni mestere a filozófiában: Spinoza. Kármán t. i. a filozófia feladatát nem a metafizikai és ismeretelméleti spekulációkban látja, hanem az etikai tanításban. Mint Spinoza metafizikai, pszichológiai, logikai és ismeretelméleti teorémákat tartalmazó főművének az „Ethica“ címet adta, mert a gondolkodás célját az etikai törvények szabják meg, úgy Kármán is a filozófia feladatát az etikában pillantja meg. A filozófia Kármán szemében: etika és a pedagógia szerinte nem más, mint alkalmazott etika. És itt ebben a pontban bizonyul Waldapfel igazi Kármán-tanítványának. Mint Kármánnál, úgy Waldapfelnél is az etikai szempont, a moralis tanulás az igazi nevelés célja. Waldapfel az erkölcsi normativizmus valóságos megszállottja, és pedagógiai erosza, tanítói patosza: szenvedélyes prófétizmus, a moralis élet, az erkölcsi mozzanatok lesepódása. Waldapfel életműve: a filozófia alappillérein nyugvó erkölcsstan pedagógiai alkalmazása.

Waldapfel a pedagógia moralis elveinek megvalósítását tekintette a tanító élethivatásának és a l'homme machine, a l'homme animal anyagelvi jelszavaknak a l'homme esprit eszménye által történő helyettesítést tartotta az etikai pedagógia főfeladatának. „Es ist der Geist, der sich den Körper baut“ (Schiller) — volt Waldapfel pedagógiai váboletje. A neveléstől várta az időtlen eszmények, tértelen ideálok és anyagtalan értékek meghonosodását ezen a tér és idő korlátai közé zárt anyagi földön. Neveléstani ideálja: a gyakorlati életnek erkölcsi eszmékkel való megtöltése, az elmélet gyakorlattá válása, a bios praktikus és bios theroritikus egyesítése. Ezek az elvek vezették a gyakorlati tanárképzés terén kifejtett munkásságában és ezek a szempontok irányították, amikor mint az O. K. tanács előadója tevékenyen részt vett a tantervek szerkesztésében. Méltán állapítja meg Imre Sándor (Bevezetés) Waldapfel irodalmi és iskolai tevékenységéről, hogy a „magyar nevelésügyünk történetében nevezetes korszaknak nevezetes tényezője volt.“

Grózinger M. József

K Ö N Y V E K

Riedl Frigyes :
Kölcsey Ferenc

Sajtó alá rendezte Kozocsa Sándor.

Kir. Magy. Egy. Nyomda (1939).

Riedl Frigyes egyetemi előadása Kölcseyről a költő halála százéves fordulójának utolsó emlékmegnyilatkozásaként jelent meg Vajthó László Magyar Irodalmi Ritkaságok c. gyűjteményében, a budapesti Kölcsey és Berzsenyi Dániel gimnázium önképző-köreinek kiadásában. A tanulmány olvasása után nehéz eldönteni, vajjon ebben a műben Kölcsey egyénisége, költészetének értelmezése öröklődött-e át három évtized távlatából élőben, frissebben, vagy pedig Riedl szeilemének, közvetlenségének, modern szemléletének ereje maradt-e meg hiánytalanabban. Annyi bizonyos, hogy Riedl Frigyes utólrhetetlen magyarázó, áthidaló, összefoglaló módszere itt is a szellemes pillanatok fényében rögzíti meg az írói nagyság időfeletti értékeit, s hogy gondolatai, megjegyzései termékenyítő hatás-lehetőségeket rejtenek. Ez a megállapítása pl.: „Kölcsey szemében a költő valami ünneplés profétaszzerű jelleggel bírt” (92. l.), egy régi elgondolásunk közlésére ösztönöz.

A XIX. század magyar irodalmában a nemzeti gondolat ébrentartásán, a hanyatló népi magatartás ostorozásán túl különösen három költőnkben szilárdult életeszményé a hivatás-elrendeltség tudata: Petőfi Sándor küldetés-szemléletének irányát a romantikus szabadságvágya határozta meg. Szociális-emberi gondolatok izgatják cselekvővágyát. Joghódító akarásában Mózes alakjához hasonul. A zsidó törvényalkotó szabadsághósi eszménye a romantika időpontjában szinte kötelezte Petőfit, hogy a maga és költőtársai nevében Mózes népszabadító ve-zérségéhez kapcsolja a költők feladatait. A jog és törvény területén állandó előrehaladással s hódító lendülettel tart célja felé. Komjáthy Jenő a nietschei hatásban jelentkező teremto akarat ösztönzésére új eszmé-ken akarja felépíteni az egyetemes-szellemi világrendet. Irracionális elemek népesítik be átalakító terveit. S

ennek az elvont, lényegében lelki te-rülethódításnak a szárnyalás ad erőt. Nem ok nélkül lesz hangsúlyozottá költészetében az Illés-szekér motívum. Míg Petőfi reális lélekeretek között a valóság eredményei után tör, a földön veti meg a lábát, s halad előre az élet vonalán, addig Komjáthy az ég felé tart és gondolati világképének végpontját Messiás-azonulással akarja elérni. Velük szemben Kölcsey az erkölcsi-nemzeti eszmét hirdeti s más bibliai életformát ölt. Az erkölcsi lelkj- ismeret költőjeként szilárdan áll elvei- nek és világszemléletének talaján. En-nek a statikus állapot-megjelölésnek Kölcsey költészetének viszonyában nemcsak képi, szimbolikus jelentése van, hanem szószserinti értelmezése is. Nem tör előre, mint Petőfi, nem tö-rekszik fölfelé, mint Komjáthy, hanem egyetlenegy szilárd ponttól szemléli a magyar sorsot. S ebben a költői hivatásteljesítésben az ótestamentomi proféták szerepét vállalja. Mereven áll, szenved és Istenmel beszél, Sötéten látó gondolatai párbeszéddé alakul-nak. A Himnuszban még maga a költő vállalja a két fél szerepét. Zrinyi má-sodik énekében azonban már határo-zottan elkülönül a dialógus két eleme. Ezt az elgondolásukat támogatja, iga-zolja Kölcsey kapcsolata a profétai könyvekkel. A Himnusz alapgondo-lata Jesajásban gyökerezik: Szólja-tok Jeruzsálem szívéhez és hirdessé-tek nékik, hogy vége van nyomorúsá-gának, hogy bűne megbocsáttatott, hi-szen kétszeresen sujtotta őt az Ur keze minden bűneiért (40. 2). A jó-tétemények-csapások felsorolása Je-remiás imájának martalmi elnevel-tart rokonságot (31. 21-29). Profétai forrásra utal az elpusztított nép he-lyére állított új emberközösség gon-dolata is. Az itt említett szempontok aztán határozottabb hátteret adnak Riedl fejtegetéseinek ahhoz a részle-téhez, amelyben Kölcsey szerkesztő-formáit tárgyalja (53-54 l.)

Riedl tanulmányának értékét, az értelmezés esztétikai finomságainak mozzanatait Kozocsa Sándor rövid be-vezetőjében találóan emeli ki és teszi hasznos szemléleti irányná.

Zsoldos Jenő

Németh László:
Alsóvárosi búcsú

Franklin társulat. (1938).

Németh László új regénye második része egy nagyobb koncepciójú regényciklusnak, az „*Utolsó kísérlet*”-nek. Az első rész (*Kocsik szeptemberben*) egy kis parasztfiúnak, Jó Péternek, esztendősen, diadalmas küzdelmét beszéli el, melyben legyőzi az apai ellenállást és boldog részese lesz az eljövendő középosztály szerepére készülő latintanuló ifjúság táborának. A második rész: Jó Péter tanuló iskolázása a vajti piaristáknál. A dunántúli kálvinista fiú kamaszévei a Duna-melletti városka katolikus-barokk környezetében. A kisfiú körül néz és szemel előtt hiánytalanul, — talán kissé túlságosan is hiánytalanul, — fölvonul a magyar élet összes székfűgyulai tényezője: katolikus és protestáns, tanult és paraszt, város és falu, törzsökös és nemzeti-ségi, jezsuita és zsidó-szabadgondolkodó egyaránt. Felvonul az örök és pártos, világnézetlen-felülli szegénység a kisvajti feketemándlis protestánsok és öblöshangú prédikátorok, együtt a sokfelől összegyűlt, három nyelven beszélő alsóvárosi búcsújárókkal. Velük szemben a város hideg és okos urai, a tehetséges és kiméretlen Schlager tanácsosok. Péter melegszívű naiv-bölcs nagybátyja kissé delibábos nyelvészkedésén keresztül tanítja meg a magyar sors tudnivalóit és kerül szembe a hivatalos szaktudomány tótból-szakadt Dvorzsákjaival. Igazi harcát azonban önmagában vívja meg a kisfiú: nem is két erő, de több veszekszik ártatlan lelkéért. Dunás-Tót tiszteltes kálvini öblössége, tanárai közül Boros Ádámnak kissé együgyű, de melegében világ-ölelő népi katolicizmusa, Jób Arzénak tudós, elegáns, abbészerű barokk kultúrája, a kétoldalról, két anyalként ifjú lelkét támogató vallásos szellem önmegtartóztató aszkézise, és a fel-feltörő egészséges, fiatal természet megtagadhatatlan kívánczósága. Rajongó gimnázistaszerelem, állandó tusakodásokkal fűszerezve a kiválasztott lányka kissé bizonytalan személykéje körül, és vad, forró hamar-megkívánás, a bűnös éjszakák Senki-szigetének rózsás meztelenségi közt. Ha a társadalmi apparátus, a környezet rajza talán kissé mesterkélte, konstru-

ált, előre megfontolt jellegű is: a kisfiú lelkének reagens anyagában csodamódon visszanyeri valóságát. Állandó tapasztalás, forrongó nyugtalanság, sokirányú besugárzás, mozgalmasság, változékonyság közepette formálódik ez a pompás, fiatal emberpalánka. Ha néha oldalakon keresztül kissé koravén rezonőrje is egy mindentudó esszéistának, meggyőzően igazi és mélységes gyermeklélekke válik ott, ahol kevesebbet beszél, mint tűr, kevesebbet gondolkodik, mint dacol és szenved. A regény legszebb oldalai a társadalmi és szerelmi vereségek magy, konok dac-lezárásai.

A regény bennünket közelebről érintő mozzanata a zsidók szerepe. Zsidó főszereplője Löwy Andor, Péter szívbarjos kis iskolatársának, Imrének cinikus bátyja. Érdemes erről az Andorról néhány szót ejteni. Be kell vallanunk, az utóbbi hónapok láza bennünket is annyira elkapott, hogy már csaknem elhittük, hogy zsidókérdés Magyarországon valóban létezik. Nos, zsidókérdés Magyarországon nincsen, ha van: mondva csinált, erről gyöz meg bennünket Németh László Löwy Andora. Ha a magyar életnek olyan páratlanul élesszemű, probléma-kényes, csodálatos biztonsággal ittélkező és diagnosztizáló ismerője, mint Németh László, regényének élő hús és vér emberei közt a zsidónak ilyen elvont, lombikban kifőzött, minden valóságtól és lehetőségétől távol álló figuráját tudta csak felidézni: akkor a zsidókérdés papíron született meg és papíron is marad mindvégig. Ki ez a Löwy Andor? Ez lenne a zsidóságnak, vagy akár csak egyetlen zsidó típusnak képviselője, ez a kispapja az atheizmusnak, dogmatikus a szabadgondolkodásnak, a fogkefe-fejű Sinkó-páternek ez a zsidó ellenlábasa? Divalt újabban zsidó részről megtagadni a zsidóságnak „idők kovásza” szerepét, a nyughatatlan ahaszvéruis zsidóságot. Erre mi nem vagyunk hajlandók és néha jó lenne elégtételt adni ezeknek, akik ki-tagadottak, de távolról sem a legrosszabbak, vagy a zsidóság metafizikai szerepétől legmesszebb állók. De hát nemes forradalmár-e, vagy csakugyan fanatikus a nemzetek-fölötti igazságnak ez a mindenben másodrendű Löwy Andor? — Darwin, Marx, Freud — emlegeti Löwy a jobbol-

Kardos László: Hajnal Gábor

dal zsidó-szentháromságát, de csak úgy hangzanak a szavak száijában, mint Shylockéban a gyűlölet, a pénz és a disznóhús, Shylockéban, akiben a zsidót sohasem látott Shakespeare teremtette meg egy renaissance-vígjáték zsidó-ördögét.

Tartozunk annyival Németh Lászlónak, hogy leszögezzük: Löwy Andor alakját nem olcsó antiszemita tendencia hozta létre. — Andor szív-bajos és Péterért kutyahűséggel rajongó öccse a zsidóság szebb oldalát akarja bemutatni — hanem egyszerű elméleti tévedés, Löwy Andor figurája nincsen. Ha van: nem méltó Németh László tollára. S ha mégis megírta: evvel csak azt bizonyítja, hogy nemlétező, vagy jelentéktelen problémákból a legjobbtollú író s közösségének legmélyebb ismerője sem képes hús és vér alakot, eleven problémát teremteni.

Keszi Imre

Hajnal Gábor: Nem istenekkel, önmagaddal

Verseik. 1939.

A kötet költője minduntalan viszatér két kedves témájához. Az egyik: az elringató, derűs Szerelem. — a másik: a zord és idegen Világ. Az első témát puha, izes ritmusokban, idilli melegséggel, optimista színekben, boldogan variálja, a másodikat kínlódo szívvel, dadogó nyelvvél panasolja, kihagyó lélekzettel, reménytelenül. A bizonyára még fiatal költőnek ez a kettős arca őszintérek tetszik és rokonszenves. Szerelmes rigó-csattogása közvetlen és művészi, keservei pedig, noha fölöttébb általánosak és ismerősek, többnyire frissen és aktuálisan hatnak.

Mindazáltal Hajnal Gábor kötete csak kezdés, kísérlet. Szerelmes dalain idegen fények csillognak, egyéb verseinek a hangja sokszor rekedt és mutáló. Izzése még nem biztos, röpte lámpalázás: hol hetykén égbevig, hol pánikszerűen zuhan. Itt-ott Vajda Jánosra emlékeztet komor, darabos szépségeivel, másutt — pl. egy istenről szóló versében — ilyen lapos sorok csurognak tollából:

Ki megmutatta száz esetben,
mikor gyáván kétségbe estem,
hogy minden baj előnyvé válik
s hogy engem semmi meg nem állít...
Nem, ez a költő még nem eléggé érett.

De tisztán érzem, hogy képes a fejlődésre. Nincs benne semmi korai ön-ellégtelenség, semmi olcsó biztonság, semmi alacsony befejezettség. Érezni, hogy magas és csillapítatlan igényei vannak önnön tehetségével és általában a költészettel szemben. Elégedetlenül teszem le a kötetét, de kíváncsi-an várom, merre visz az útja.

Kardos László

M. Stein: Dath vedaath

Krakó. Műlat-kiadás, 5698.

A héberül író tudósok között M. Stein egyike a hellenista kor legjobb ismerőinek. Philóról szóló könyve, s a különböző héber folyóiratokban közölt tanulmányai fényt derítenek a hellenizmus idejében keletkezett zsidó-görög művekre. Most megjelent könyve is ezekkel a problémákkal foglalkozik: főként a hellenista kornak a „vallás és tudomány“ (dath vedaath) problematikájából keletkezett gondolategységeit tárgyalja, s közben számos más kérdésanyagot is tisztáz.

Az általános nézettel szemben, hogy Paulus a remény fogalmát a görög bölcsesletheől merítette, kimutatja, hogy Paulus előtt a Szentírás és Philo reményfogalma lebegett: nem az „olimpuszi kinyilatkozás“, hanem a Szentírás a kereszténység őse és nem a görögség a kereszténység „Ötestamentuma“, hanem a színáji kinyilatkozás. Erősen érzi a kereszténység a hellén-zsidó kultúra befolyását is és Augustinus, Clemens és Origenes Philó hellén-zsidó logoszát vizsik át a kereszténységbe, míg Gabirolon át ez a philói logoszofia a franciskanusokhoz is eljut, mint Maimonides arisztotelizmus a skolasztikához.

Mélyreható analizését adja a szerző a szeretet (platói erosz) fogalmának, amelyet Philótól Leo Hebreon át Spinózáig követ nyomon. „Az isten-akarát Gabirolnál“ c. tanulmányában megállapítja a philói logosz és a gabiroli „akarát“ azonosságát: „Arisztotelizmus és zsidóság“ c. dolgozata Maimonides kettős érdeméről szól: a zsidóság arisztotelizálása és az arisztotelizmus judaizálása: a zsidóság hellenizálása és a hellenizmus zsidóvá tétele.

A szükre szabott keret lehetetlenné teszi a könyv negyvennégy dolgozatának részletes ismertetését. Az ösz-

Kohn Zoltán: Lengyel Béla

szehasonlító irodalomtörténet, nyelvészet, archeológia, papirologia, folklore, filológia, filozófia stb. területeit öleli fel a szerző. Könyve a hellenista kor és a hellenista irodalomkutatás enciklopédikus kísérlete.

Grözinger M. József

Sziráki Márton: Dalok

Rózsavölgyi és Társa. 1939.

A magyar-zsidó zenei asszimiláció jóformán a magyar és magyaros zene minden területén jelentős eredményeket hozott. A romantika gondolatvilágában magyar műzeneként szereplő palotás—csárdás kultúra, a délibáb muzsikája, nem követőt, de elsőrangú mestereit találta meg Rózsavölgyiben, Reményi Edében. A németes-francia urbánus zenei gondolkodás finom és kultúrált alkotói Goldmarktól Radó Aladárig elég szép számban kerültek ki zsidók közül. A Bartók-Kodály-féle zenei megújulásnak, Ady reformjához hasonlóan legelső és legmegértőbb közönségét a városi zsidó fiatalok elitje szolgáltatta, de az új magyar muzsika második nemzedéke maga is jelentős számban tartalmaz zsidó neveket: Kelen, Kadosa, Kósa, Weiner és még sokan mások az új magyar zene legértemesebb munkásai közül ide tartóznak. Böven szolgált zsidó neveket a világsikerre célzó magyar operett műfajától a zenetudományig a muzsika és a vele való foglalkozás minden ága. Valamennyi közül legelhanyagoltabb a vidéki, kuriális szellemű, cigánymuzsikálta, ú. n. magyar nótáé. Abban a korban, mikor a zsidóság bekapcsolódott a magyar életbe, ez a műfaj virágkorán már túlvolt, a legjava beolvadt a magyaros-műzene nagyobbigenyű műformáiba. A zsidóság, ennek ellenére, kitermelt néhány kitünő nótaszerzőt: Jeiteles Ignác, Lányi Ernő, Nádor Gyula, Bodrogi Zsiga, Anyos Laci dalai ma is széles körben elterjedtek. Sziráki Márton működése ebbe az elhanyagolt vonalba kapcsolódik be és legjobb dalai pl. a *Tavaszdík* (Reviczky Gy. versére), vagy a *Sirjon, ríjon a hegedű* (Tóth Kálmán megérdemelnék, hogy a nép ajkára kerüljenek. Kapcsolata van Szirákinak a századforduló kora németes műdalával is (*Ének*, Kiss József versére) és egy-két dalában hivatott művelő-

je a jobbfejta ú. n. iskolai dalnak: *Rég veri már a magyart a teremtő*, (Petőfi verse), *Hazám ifjúsága* (Ábrányi verse), *Anyámhoz* (Timár Magda verse), stb. A dal mindennapjának alázatos katonája, magától értetődő magyarságával mintaszzerű védődjája a zsidóság mai hovatartozásának.

Keszi Imre.

Lengyel Béla: Nietzsche magyar utókorá

Minerva kv. 125. sz. Budapest, 1938.

Nietzsche azon gondolkodók egyike, akinek csak utókorá volt. Nem csak nálunk, hanem hazájában is. Itt is, ott is, de mindenütt teljes értetlenség fogadja korát megelőző és meghaladó irodalmi alkotásait. Hatása nem egyidejű élete művelével. Ezt az utóidejűséget ábrázolja Lengyel Béla dolgozata: a pozitív böicsekedés e furcsa ellentmondásokban tántorgó, sok értelmű, megnem-értett „nagy különc” és „inkarnatus ateista”, „korszerűtlen utilitáris”, a naturalista és szocialista erkölcsreformátor, a „nagy átértékelő” igaz szellemi arculatát vetíti elénk.

Nietzsche hatása a magyar szellem életére nem egyoldalú recepció. Volt némi kölcsönösség és viszonyosság a magyarság és Nietzsche között. A szerző ezeket a nyomokat is kutatja. Körner „Zrinyi”-je, Petőfi, Liszt: Nietzsche magyarság-élményének mélyen szántó, apró de nem jelentőségnélküli állomásai. Ez a szellemi reciprocitás az alapja Nietzsche halála után annak a rendkívüli hatásnak, amely a magyar irodalomban az első számontartott nietzsche-olvasótól kezdve, egyre jobban terjed, míg végül a századforduló táján nemcsak a nietzschei stilusfordulatok, szóképek és metaforák tűnnek fel irodalmunkban, hanem egész művelődésünk lelke ittassul meg attól a mámortól, amelybe ez a részeg nietzsche-mádat sodorja köllészetünket, erkölcsi, művészetit és társadalompolitikai világképünket.

Nietzsche esztétikai kultúridealizmusa forradalmi módon alakítja át kultúránk érték-eszményeit és formanyelvét.

A háborút megelőző negyedévszázad Nietzsche-kultuszának itt adott teljes képe: a nagy olvasottság és széles látókör, a sokoldalú és szorgal-

mas kutató-láz által, amellyel a szerző az adatokat csaknem hiánytalanul összehordta, esztétikai kultúránknak a magyar égboltozat alatt kibontakozó korrajzává lesz.

Kohn Zoltán.

Kozocsa Sándor: Bevezetés a bibliográfiába

Kir. Magy. Egy. Nyomda, Bp. 1939

Legutóbb Shelomo Shunaminak a zsidó bibliográfiai irodalmat összefoglaló nagy műve (Bibliography of Jewish Bibliographies, Jerusalem. 1936.) tette időszerűvé a gondolatot: el kellene készíteni a magyarországi zsidó irodalom bibliográfiáját, mert sem a hebraica, sem a judaica terén nincs átfogó könyvészetünk (V. ö. Magy. Zsidó Szemle 1936. 79. ll.). Kozocsa Sándor most megjelent műve ismét ráeszmélteti a magyar zsidó irodalmat régi mulasztásaira: hozzá kell látnunk a bibliográfiai anyag összegyűjtéséhez és feldolgozásához. És hogy ennek a nagyjelentőségű munkának minő rejtett érdekességei, problémái és szempontjai adódnak, azt Kozocsa Sándor elmélettörténeti és tudományos-gyakorlati fejtegetései tudósíthatják a vállalkozók előtt.

A szerző művében megjárja a bibliográfia tudományának egész területét. Anyagának tartalmi sulya szinte áttöri a könyv kereteit: Értelmezi a bibliográfia fogalmát, áttekinti fej-

lődését, számba veszi fajait, ismerteti a rendszereket, egymás mellé állítja az esetleges kérdéseket és ezeken a nagyobb egységeken belül nem hagy említetlenül egyetlen részletet vagy teljességtámogató adatot sem. (Van-nak héber időszámítással jelzett könyvek is.) A világosan megírt és néhol szinte a kuriozumok erején továbblendülő lapokon tisztázódnak a fogalmak s gazdag háttérrel kapnak az egyébként talán színtelen szavak (pl. a katalógus szó mögött tudomány, fontos gyakorlati elemek, mindennapi élet rejtőzik). A fejezetek kisebb tárgykörei nem élnek önálló, külön életet, az adatok és fogalmak nem szigetelődnek el jelentéstartalmaik korlátai között: Kozocsa egyrészt a szellemi élet irányából közeledik feléjük s vonja őket közös égbolt alá, másrészt minden tényközlés mögött ott érezni szaktudományi munkásságának tapasztalati-gyakorlati értékét és ennek hatásaként a könnyed egyetemessítő modort. Ez a készség aztán más vonatkozásban is kedvezően mutatkozik meg: amidőn a megoldatlan kérdésekhez felveti a lehetséges fel-fogásokat, minden szempontot laz előny és hátrány mértekével vizsgál, hogy végül a maga sokoldalúan megokolt véleményének helyességéről győzze meg az olvasót.

A jól tájékozott munka elsőnek foglalja össze irodalmunkban a könyvtudomány ismeretanyagát,

Zsoldos Jenő

K I S E B B B I R Á L A T O K

Itéljetek. *Néhány kiragadott lap a magyar zsidó életközösség könyvéből. Összeállította Vida Márton. Budapest, 1939.* E könyv megjelenésének időpontja, 1939. tavasza, elválaszthatatlan lapjainak tartalmától. Csak ennek a pillanatnak hangulati ismerete magyarázhatja meg, miért kellett bemutatni szemelvényekben, képekben, hasonmásokban, nevekben és számokban a magyar zsidóság művelődéstörténeti szerepét, miért volt szükség újból lemérni megcáfolhatatlan hitelességű okmányok és iratok betűivel a magyar zsidók multját a nemzeti életben, s igazolni a közös élet és azonos sors együttlélékzését. A könyv: anyagának szerencsés összeválogatásával

érezleti, hogy a kiragadott mozzanatok, tények és egyéni teljesítmények nem elszigetelt jelenségek, hanem hogy mögöttük nemzedékek szelleme, tömegek akarata húzódik meg, hogy itt egy-egy példa csak képviseli a névtelen sokaság hasznos munkásságát és együttemű szolgálatát. De nemcsak a belső érték, hanem a hatásos megjelenési forma is támogatja a végső célt: meggyőzni a magyar-zsidó szellem teljesítményeinek súlyáról a tagadókat. Szerencsés ötlet volt az értelem mellett igénybe venni a szem közvetítő erejét. A látható képek néha mélyebben ragadnak meg minden értelmező szövegnél és magyarázó szónál. A könyv címlapja szerint nem törekedett teljes-

Kisebb birdlatok

ségre, nem is lett volna megoldható feladat, ép ezért nem hiányokat akarunk idézni egy-két ide kívánczó név és cím felemlítésével, csak egy későbbi kiadás esetleges tágabb kereteinek anyaggyűjtését szeretnők elősegíteni. Ezek a nevek és címek: Krakauer Salamon: Első magyar-zsidó prédikáció 1818; Bloch Móric: Első magyar Tórafordítás 1840—1841; Rosenthal-Bloch: Első magyar-zsidó imakönyv 1841; Stern E. M.: Az első magyar-zsidó női imakönyv 1848; Klein Hermann: Magyar regények német fordítása 1839; Kestentbaum Márton végrendelettel 1830; Joachim József, Finaly Amsel, A Hét címlapja, stb.

(Zs. J.)

Stein Artur: A zsidók köz- és magánjoga Magyarországon a honfoglalástól napjainkig. II. rész. 1 füzet. Szent István és a zsidók. Pestújhely. É.n. Az 1938-as Sz. István-év gazdag történetirodalmi termése valóban minden oldalról megvilágította a magyar kereszténység és királyság szervezőjének korát. De a zsidókról Sz. István korában nem emlékeznek meg az értekezések, mert az egykorú történelmi források nem szólnak róluk. Szerzőnk azonban azt kívánja kimutatni, hogy a szent király korában jelentős számmal lakták a zsidók az országot, akikkel szemben szándékosan és tudatosan nem léptettek életbe korlátozó intézkedések, s így a zsidók az ország keresztény lakosságával egyenrangúak voltak köz- és magánjogi tekintetben. Missziómenő következtetésekre ragadhatja magát negatívumok alapján.

Bizonyára megfordultak akkoriban itt zsidók, sőt a királyi fővárosban, Esztergomban, le is telepedtek már más nyugati települőkkel együtt. István törvénykönyve nem említi őket, de az akkor még sokkal nagyobb számú pogányságról sem szól, kiíról egy fél évszázaddal később Szt. László törvénye intézkedik. Különböztet Marczali szerint va-

lósínú, hogy nem bírjuk teljesen István törvényeit.

A keresztény cselédek tartó és földművelő zsidókról szóló pontok már nem László, hanem Kálmán törvénykönyvéből valók.

Az értekezés tanulságos része: István Intelmeinek és a legendáknak bibliai vonatkozásai.

Grünvald Fülöp.

Igazságot a felvidéki zsidóságnak Budapest, 1939. A felvidéki zsidóságnak önmagáért, magyarságáért vívott húsz esztendő küzdelme bontakozik elénk itt, ebben a füzetben. A politikai, társadalmi és kulturális élet terén spontán fölfakadt igazságok, ma dokumentumok, mit sem sejtettek abból a szomorú, lelket megrendítő tragédiából, amely húsz esztendő múltán szakadt rájuk: mit sem tudtak időt álló hivatásukról, a harcról, amelyet két évtizedes életük után a magyar föltámadás egyik gyönyörű ünnepén vívniok kell saját maguk érvényességéért és gazdájuk: a zsidóság tragikus sorsáért. A viaskodó harcos igazságok tömör arcvonala és a számok hatalmas, katonás fölsorakozása lenyűgöző kép és megdöbbentő kortörténet. Egyszer majd méltányolt igazság.

Kohn Zoltán.

Paul Masson-Oursel: La philosophie les Orient, Paris, 1938. Európa filozófiája nem izolálódott a Kelettől, hanem eleven kapcsolatot tartott fenn vele. A Nyugat érintkezése a Kelettel tagadhatatlan tény és China befolyása érvényesült Descartesnál és Leibniznál is. A zsidó filozófia „misztikus racionalizmusa“ (Maimonides, Spinoza) pedig döntően befolyásolta a legnagyobb német romantikusokat. A zsidók nemcsak a Kelet gondolkodásával hatottak a Nyugatra, hanem nagy befolyásuk volt Európa gondolatvilágának nyugati szellemet való megtelítésére is.

G. M. J.

F O L Y Ó I R A T S Z E M L E

Magyar.

Irodalomtörténet. 1939. 1—2. sz. **Gulyás Pál: Hogyan készül a „Magyar írók” új sorozata.** A szerző a lexikoni adatok gyűjtésének háttér-szövevényeit és műhelytitkait tárja föl. A névazonosításban nehézséget okoz az utónevek megállapítása. Különösen a szerzetéseknél és a zsidókhál gyakori, hogy a közéletben más néven szerepelnek. Pl.: Osvát Ernő utóneve Ezékiel; „Bergmann Adolf a közéletben Tamás”. Kóborra változtatta nevét; Szabó Ervint a Főv. könyvtár igazgatóját születésekor Schlesinger Arminnak hívták. Az elhunytakra nézve gyakran igénybe kell venni a temetők igazgatóságainak felvilágosításait: „Sorukból külön ki kell emelnem a zsidó temetők mintaszerű ügykezelését. Telefondeklódésemre itt szinte kivétel nélkül nemcsak, hogy a halálozás pontos dátumával szolgálnak, hanem igen gyakran még a születésével is.”

Héber

Tárbic lemadáé ha-ruách. (A szellemi tudományok negyedéves folyóirata a jeruzsálemi héber egyetem kiadásában.) 5698. 3.—4. szám. **M. C. Segal: Ha-semót Jáákóv ve-Jiszráél beszéfer Berésit.** A Jákob és Izrael nevek váltakozva fordulnak elő a Tóra első könyvében. A biblia-kritikai magyarázatok nem kielégítők, a jahvista és elohista forrásból való kompiláció feltételezése mellett is sok szabálytalanság marad a szóhasználatban (akárcsak a kettős istennév esetében; v. ö. ugyancsak Segaltól: Tárbic 5698. 126 ll.). A nevek váltakozásának nem objektív; szövegtani, hanem szubjektív; pszichológiai és stílusbeli okai vannak. **Menáchem Stein (Varsó): Imma-Adama be-szafrut ha-ivrit ha-atika.** A „Föld” szó fogalma az óhéber irodalomban. Jelenéstartalma telítettebb: benne van az anyaság és a szentség is. **G. Alon: Mé-hilchót risónim.** E’dujót egyik misnájának magyarázata **Ch. Schirman: Chajjé Jehuda ha-lévi.** A tanulmány befejező része. A költő életének minden mozzanata ott tükröződik írásaiban, életének ismerete nélkül verseit sem érthetjük meg. **J. M. Milias (Barcelona): Ávodató sel r. Avrahám ibn Ezra be-chochmát**

ha-techuna. A sokoldalú Ibn Ezra eddig kevés figyelemre méltatott esilágászati munkáiról. **A M. Habermann: Pijjuté r. Jozséf bar Hicchak.** Az orleansi toszafista Jozséf ben Jicchak (12. század) néhány költeményének szövegét publikálja. **N. Rotensreich: Seté tekufót be-filoszofia sel Fichte.** Fichte filozófiájának két korszakáról értekezik. **M. Brill: Gil ha-jeled bi-cheniszató le-vét haszétéfer.** Az iskoloköteles kor talmudi, decizori, pszichológiai és pedagógiai megállapítása. Ezeknek egymáshoz való viszonya. A modern kutatások eredményei szinte teljesen megfelelnek a talmudi előírásoknak. **Jehuda Arje Klausner: Ben Avuja u-Faust.** Összehasonlító irodalomtudományi tanulmány a Faustról és a „héber” Faustról: Letteris Elisa ben Avujá drámájáról, mely a fordítás és átdolgozás között átmeneti jellegű. A munkával, mely mindmáig az egyetlen kísérlet zsidó részről Faust birtokbavételeire, nem irodalomesztétikai, hanem irodalomtörténeti szempontból kell foglalkozni.

Német

Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums. 1938 nov.—dec. **Juda Bergmann: Die runden und hyperbolischen Zahlen in der Agada.** A kerek és hyperbolikus számok problémáinak tárgyalása az agada kifejezésmódjára és szellemére vet világót. Az agada elbeszéléseiben előforduló hyperbolikus számok megállapítása eszközül szolgálhat a mondai elemek elválasztására a történeti elemektől. Az agada egyes kifejezéseiben és elbeszéléseiben a hyperbolikus szám egyrészt a sokaság tipikus nyelvi megjelölésére, másrészt a legendát jellemző túlzás eszközeként szolgál. A hyperbolikus szám ép úgy, mint a legenda a történeti tényekkel ellenkezik, a nagyot még inkább nagyítja és az elbeszélte tényeket mindig azonos módon ismétli. Ez a mindenkor visszatérő azonosság a kerek és hyperbolikus számoknak teszi azokat tipikussá. Ilyenformán a kerek és hyperbolikus számok megértetik velünk az agada nyelvének és szellemének népies voltát és útmutatásul szolgálnak arra, hogy a történeti tényektől megkülönböztessük a mondaszerű vonásokat.

**Luxuslűzők, gyógyhaskötők,
lúdtalpbetétek, ortopédlűzők
és mindennemű egészség-
ügyi cikkek legolcsóbban
kaphatók :**

SZÓBL CSURI

szalonjában

V. Arany János u. 34.

B. POLITZER ANNA

női divatszalonja

*Budapest, VII,
Kertész utca 33, II. 4*

*a legkényesebb igényeket
kielégíti. Mérsékelt árak*

DR. BENDEZ ÉS TÁRSA

Budapest, VI. Andrassy-út 15

10. sz.

**Antiquar könyvjegyzéke
megjelent**

*Kivánatra dijmen-
tesen elküldjük*

K I N G

CUKRÁSZDÁK :

VI., Andrassy-út 34. Telefon : 122...491

VI., Király-utca 14. Telefon : 121...941

V., Szt. István-krt. 29. Telefon : 121 865

V., Perczel Mór-u. 2. Telefon : 117...708

IV., Eskü-tér 6. Telefon : 188 497

Dr. Frenkel Bernát

vallás tanár

GYERMEKÜDÜLŐJE

a

SVÁBHEGYEN

TELEFON :

Új imakönyv jelent meg

**Ifjainkkal
és öregeinkkel**

címmel.

A művelt zsidó közönség számára
magyarra fordította, bevezetéssel
és magyarázó jegyzetekkel ellátta,
korszerű imarészletekkel
kiegészítette

Dr. FÉNYES MÓR

Kapható:

STEINER ÁRMINNÉ

imakönyv- és kegyeskereskedésében

Budapest, VI., Király-utca 8. szám

Telefon : 113-806.